

Visszaemlékezések a vasfüggöny lebontásáról
1989-2014

Visszaemlékezések

a vasfüggöny lebontásáról
1989-2014

Győr, 2014

Kiadja:
A Magyar Rendészettudományi Társaság
Migrációs Tagozat

Felelős kiadó:
Kovács Gyula elnök

Szerkesztette:
Dr. Hautzinger Zoltán

ISBN: 978-963-08-9681-8



A kiadvány a Hanns-Seidel-Alapítvány támogatásával készült

Nyomdai munkák:
Kódex Nyomda Kft. (72/213-999)
Felelős vezető:
Simon Béla

Kiadói előszó

A Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozata köszönti Önt, Tisztelt Olvasó!

2013. szeptember 11-én „A vasfüggöny története, egy idejét múlt korszak lenyomata” című könyv bemutatóján egy konferencia megtartására került sor „Az országhatár rendjét 1989-ben érintő fontosabb események” tárgyában. A könyv bemutatója nagy sikert aratott a szakszerű, mégis szuggesztív előadásmódja miatt. Az avatatlan hallgató is megismerte és megértette a vasfüggöny létrejöttének, megszüntetésének okait, körülményeit.

A konferencián visszaemlékezések hangzottak el az akkori miniszterelnöktől a magyar rendszerváltást talán meghatározó, Mihail Gorbacsovval a Szovjetunió elnökével való tárgyalásáról, és annak keretében az Elektromos Jelzőrendszer lebontásának szovjet „jóváhagyásáról”. Igaz, a miniszterelnök előzőleg eldöntötte, hogy nem kíván a lehetetlen gazdasági helyzetben 50 millió dollárt költeni annak felújítására. Azt is megtudtuk, hogy mennyi fejtörést okozott a kormánynak, és az akkori ellenzéknek egyaránt a rendszerváltás eseményeinek Varsói Szerződés szintű fogadtatása, a szovjetek bizonytalan reagálása.

Megerősítésre került, hogy az év legfontosabb rendészeti (időnként politikai is) eseményei voltak az 1989. május 2-i hegyeshalmi elektromos jelzőrendszer bontás megkezdése, a júniusi jelképes soproni bontás, az augusztus 19-i, soproni páneurópai piknik, a szeptember 11-i kiengedése Ausztriába a kelet-német polgároknak, majd a berlini fal késő őszi lebomlása. Nem volt mindig jó az információáramlás a vezetés különböző szintjein, és a végrehajtás erői között, egyes kormányzati intézkedések valódi szándékát sokszor nem tárták fel. (Isd. a páneurópai piknik utáni szigorításra vonatkozó kormányzati intézkedés.) Nem derült mindenre fény 25 év távlatából sem, arra sem, hogy ki és miért szervezte a páneurópai piknik keretében 1989. augusztus 19-én 14.50 órakor a csoportos kitörést a kelet-német polgá-

roknak, az ideiglenes határátkelőn, amikor jobbra-balra, kilométeres távolságokban is átjuthattak és át is jutottak Ausztriába.

Az ellenzék vezető erejének, a Magyar Demokrata Fórumnak az első elnöke is a rendszerváltozás nemzetközi összefüggéseiről, főleg annak amerikai befolyásolásáról szólt. Az akkori ellenzék nemcsak a szovjetek változásokhoz való viszonya tartotta nehéz helyzetben, hanem a magyar párt, kormányzat egyes tagjainak, a megítélésük szerint „puhatolózó” közeledése is érzékenyen érintette, és nem utolsó sorban a kormányzásra való felkészületlenségük is zavarta. A kormányzat és az ellenzék egyetértett a kelet-németek Ausztriába történő kiengedésével.

A konferencia nagy sikere volt, hogy a tények, történések megítélésében nem volt ellentmondás az akkori kormányzati és ellenzéki vezetők visszaemlékezéseiben, a korabeli, mindkét félre jellemző együttműködési készség elismerésében.

A történész visszaemlékezésének igazi lényege, hogy a német egység létrejöttében a magyaroknak történelmi érdeme vitathatatlan. Bátor lépés volt az Elektromos Jelzőrendszer lebontása, a páneurópai piknik, és különösen a németek Ausztriába történő kiléptetése. A német egyesülés világtörténelmi jelentőségére hívta fel a figyelmet, és arra is, hogy ennek a ténynek nem mindenki örült a világban.

A volt határőrség akkori vezetőinek visszaemlékezései, az eredeti dokumentumokra való hivatkozások azt a közismert tényt erősítették meg, hogy az Elektromos Jelzőrendszer lebontását maga a határőrség kezdeményezte már az 1980-90-es évek közepén, és a döntést követően olyan gyorsan hajtotta végre, hogy a jelképes politikusi bontáshoz egy kis szakaszon újra kellett építeni, hogy lehessen mit bontani.

A határőrök örültek ennek az életüket, szolgálatukat negatívan befolyásoló technikai eszköz lebontásának. Az is kiderült, hogy az Elektromos Jelzőrendszer bontásának május 2-i megkezdése nem váltott ki akkora világpolitikai érdeklődést, mint amilyen meghatározó következménye lett. Ezáltal vált Magyarország a kelet-németek számára a nyugatra való távozás nagy lehetőségévé. Ezt a folyamatot segítette a fegyverhasználat 1988. novemberi módosítása, amely

megszüntette az országból kifelé irányuló, tiltott határátlépést megkísérlőkkel szembeni fegyverhasználatot.

Ezekből a visszaemlékezésekből az is kiderült, hogy a határőrség vezetése különböző előterjesztésekben kezdeményezte a kelet-német kiléptetését Ausztriába, mert tarthatatlan volt a rendészeti, közrendi, közbiztonsági helyzet, a fizikai összeütközés veszélye a hatóságok és a németek között, az elhagyott járművek kirablása, az embercsempészség és a humanitárius segítség összemosódása, hisz ne feledjük, ekkor még a tiltott határátlépés is, hasonlóan az embercsempészséghez, bűncselekményi kategória volt.

Végkicsengése az akkori határőr vezetők visszaemlékezéseinek az lett, hogy a rendkívüli nehéz helyzet ellenére a határőrök, a határterületi lakosság, az emberek, mind a kormányzat, mind az ellenzék, jól vizsgáztak a történelemnek ebben a viharában.

A konferencián az a döntés született, hogy a visszaemlékezések kerüljenek könyv formájában kiadásra, az Elektromos Jelzőrendszer lebontása, a páneurópai piknik, a kelet-német polgárok kiengedésének, valamint a német egység létrejöttének 25. évfordulójára.

A kiadványt ajánlom a téma iránt érdeklődő olvasóknak. Biztatom azokat a történelmi szereplőket is, akik más-más beosztásokban és élethelyzetekben vettek részt az 1989-es eseményekben, hogy találják meg a módját fontos emlékeik, élményeik közzétételének.

A továbbiakban olvasott szöveg az előadók által szabadon elmondottak hangfelvételéről készült, szerkesztett változat, amely magán viseli a nyelvi és stílusbeli különbségeket.

Kovács Gyula ny. ezredes
MRTT Migrációs Tagozat elnöke

Előszó

Az Elektromos Jelzőrendszer (EJR) lebontása és a kelet-német állampolgárok Ausztriába történő kiléptetésének 25. évfordulójára kiadandó kiadványhoz

Sok ember álmodozik arról, hogy egyszer részese lehessen a történelemnek, de az, hogy ez mennyire valósul meg, mindig az elmúlt idők fényében derül csak ki. A régen még rettegett elektromos jelzőrendszer lebontásával és a '89-es határnyitás megélésével jómagamnak és sok barátomnak, volt munkatársamnak megadatott ez. Ma, így negyed évszázaddal a történetek után, már csak a jóra és szépre kell emlékezni. Talán szerencsének is mondható, de egyre kevesebbeknek jut eszébe Ausztriába utazáskor, hogy 25 évvel ezelőtt itt még gyomorszorító érzéssel soroltak be az utasok a FEP-en valamelyik forgalmi sávba, szívdobogva gondolva arra a néhány tíz megtakarított dollárjukra, amelyet elrejtettek a gépkocsi ülése alá, vagy egy erdei sétánál riadtan torpantak meg a határőr kiskatona felszólítására. Ma már ez múlt, történelem. Azóta nemhogy határellenőrzés nincs már ezen a szakaszon, de a volt határátkelőhelyeket is elbontják, hogy semmi ne zavarja a szabad utazást a schengeni térségben.

A '89-es eseményeket a Soproni Határőr Kerület Törzsszázadának parancsnokaként éltem meg, így közvetlenül vehettem részt azon eseményekben, amelyekbe az akkori soproni térség határőrei belesodródtak. Ma már tudjuk, hogy az ország akkori politikai vezetése több információval rendelkeztek, mint mi végrehajtók, de a szűrt információ birtokában is jól döntött a határőrség akkori, különböző szintű vezetése és döntéseit az utókor is igazolta. Az, hogy a határon békésen zajlottak le az események, nem kis vezetői, parancsnoki tapasztalatról és hozzáállásról tett tanúbizonyságot. Az akkori döntéseket meghozó parancsnoki hozzáállást ma is tanítani kellene.

Az elektromos jelzőrendszer lebontása akkor már eldöntött kérdés volt (legalábbis az akkori határőrség vezetése részéről), semmilyen ésszerű és gazdasági indok nem volt annak további fenntartására és működtetésére.

Ezzel a hosszabb folyamattal együtt emlegetik a volt „endékások” átengedését is a határon, bár ez utóbbi annak következményeként is felfogható. Ma már nem kétséges, hogy 1989. szeptember 11-e 00.00 óra döntő jelentőségű időpont volt Európában. Az a lehetőség, hogy a volt NDK állampolgárai ettől az időponttól kezdve vízum nélkül, pusztán útlevél vagy személyi igazolvány birtokában és a Vöröskereszt által kiállított utazási okmánnyal elhagyhatták hazánk területét, egészen a már jól ismert november 9-ei kelet-német eseményekig vezetett, majd a két német állam egyesült és a volt szocialista világrendszer képe megingott. Ezek nem nagy szavak, hanem tények és éppen ezek miatt a tények miatt mondhatjuk, hogy a történelem részesei voltunk.

Ma, országos rendőrfőkapitányként is úgy gondolom, hogy büszkén tekinthetünk vissza arra az időszakra. Az akkori eseményeket ma már az iskolákban tanítják, mint a magyar történelem egyik jelentős pillanatát, hiszen történelmi távlatban ezek az események csak pillanatok. Az elektromos jelzőrendszer lebontása és a kelet-német állampolgárok kiengedése óta nem telt el 20 év és megszűnt az önálló határőrség, utódszervezete ma a Rendőrség kötelékébe tartozik. A határrendszerek negyed évszázad előtti munkája, szerepe máig is ható, tetten érhető és ösztönző hagyományokat teremtett. Országos főkapitányként is vallom, hogy meg kell ragadni azokat a lehetőségeket, amelyek a határrendész hagyományok továbbélését, a jelenlegi külső határokat érintő migrációs nyomás miatti megfeszített munkát elviselhetővé teszik.

Igazi történelmi pillanatok kerek fordulóra emlékezünk 2014-ben, hiszen 500 éve tört ki a Dózsa-féle parasztfelkelés és 100 éve robbant ki az I. világháború. Ez a 25 éves évforduló is tagadhatatlanul helyet kap a nagy történelmi események felsorolásában. A sok drámai és szomorú végkifejletű világesemény közül azonban azzal emelkedik ki, hogy mindenki számára egyértelműen olyan pozitív változásokat indított el, amelynek eredménye - többek között - az is, hogy a kelet-közép-európai államok jelenleg már a schengeni térség stabil külső határai, polgárai élvezhetik a szabad mozgás minden előnyét.

Engedjék meg, hogy tiszteletemet fejezzem ki azok előtt a volt határőrtársak, előljárók előtt, akik 25 évvel ezelőtt helytálltak a nem mindennapi események során. De ne feledkezzünk meg azokról a civil szervezetekről sem, amelyek szervezeten támogatták közel 60 ezer kelet-német állampolgár átjutását a határon, azokról az önkéntes állampolgárokról, akik segítették őket, hogy magyarországi napjaik elviselhetően teljenek el addig, míg a biztos szabadságot jelentő Ausztriába át nem jutnak.

Papp Károly r. altábornagy
országos rendőrfőkapitány

„A vasfüggöny története, egy idejét múlt korszak lenyomata” c.

könyv kapcsán az országhatár rendjét 1989-ben érintő fontosabb események

(konferencia: Győr, 2013. szeptember 11.)

Levezető elnök: dr. Janza Frigyes MRTT. főtktára

Jó napot kívánok!

Engedjék meg, hogy nagy tisztelettel köszöntsem mindazokat, akik a mai délelőttjüket arra szánták, hogy egy történelmi esemény kapcsán közösen emlékezzünk, és olyan új megközelítéseket, tudományos értékű adatokat ismerjünk meg, amelyek jelentős mértékben kötődnek a rendészet-tudományhoz és Sallai János professzor úr munkájához. Nem először találkozunk itt a Zsinagógában, nagyon sokan már a korábbi konferenciákon is itt voltak, tehát meg kell, hogy köszönjem a befogadó egyetemnek, hogy helyet biztosított számunkra és meg kell köszönnöm értelemszerűen a szervezőknek, akik ketten itt ülnek mellettem. Varga János tanár úr, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendésztudományi Karának a Határrendész Tanszék vezetője, illetve Kovács Gyula ezredes úr, aki a helyi Bevándorlási és Állampolgársági Hivatalt vezeti jelenleg, de nem ebben a minőségben ülnek itt, hanem úgy, mint a Migrációs Tagozat elnöke, és mint a Határrendész Tagozat elnöke, a Magyar Rendésztudományi Társaságon belül. Ez a hangsúly nagyon fontos, mert nem szakmai konferencián veszünk most részt, hanem tudományos konferencián, ami persze nem nélkülözheti a szakmai elemeknek a felsorolását, de igazából akkor eredményes minden ilyen konferencia, hogyha a szakmai történéseken belül megtaláljuk azokat a megragadható és tudományos szempontból is értékelhető elemeket, amelyeket aztán az utóknak egzakt tudományos bizonyításként tudunk örökölni hagyni.

Nagy megtiszteltetés számunkra az, hogy az előadói kar elvállalta a mai előadás megtartását. Ahogy jeleztem, Miniszterelnök Urat vár-

juk, így aztán teljes körben a kiadott programnak megfelelően tudjuk lebonyolítani a mai összejevetelünket.

Engedjék meg, hogy a jelenlévők közül két főt külön köszöntsek, dr. Gálszécsy András miniszter urat, aki volt olyan kedves és eljött hozzánk. És talán ez az első olyan MRTT Konferencia, amikor alkalom van bemutatni Önöknek a Rendőrség Tudományos Tanácsának új elnökét, dr. Phd. Németh József rendőr alezredes urat. Az ő személye biztos, hogy garancia lesz arra, hogy a rendészettudományok művelése már ne csak egy civil társaság feladata legyen, hanem a szakma is pártolja majd ez irányú törekvéseinket.

Jelenleg egy egykori zsinagógában vagyunk. Ez a zsinagóga részben a hely szellemét is tükrözi. Mindazokat az emlékezetünkbe idézi, akik ilyen vagy olyan módon a történelmi események áldozatává váltak. Ma szeptember 11-e van. Egy merész gondolati ugrással átváltok New Yorkba. A mai napon történt az az esemény, ami minket annak idején nagyon megfogott, nem értettük, felfoghatatlan volt számunkra. Sajnos ma már a következményeit is tudjuk, és ha csak arra gondolok, hogy több mint 300 tűzoltó veszítette életét az összeomló épületek között és több mint 80 rendőr veszítette életét részben a központi, részben a kikötői igazgatóság állományából, akkor megérthetjük azt, hogy mit jelent a terrorizmus. Megérthetjük azt, hogy mit jelent az, hogy rendészet, és mit kell tenni a rendészetnek azért, hogy ezeket az eseményeket ki tudjuk védeni, meg tudjuk előzni, vagy ha bekövetkeznek, akkor a károkat enyhíteni tudjuk.

Egy másik szálon így kapcsolódik ez a mai nap a történelemhez, és miután a Nemzeti Közzolgálati Egyetem építése, a Ludovika Projekt keretében elkezdődött és ennek részeként sikerült megterveztetnünk a hazánk belső biztonságáért életüket vesztett hősök emlékművét, akkor gondoljunk azokra a társainkra, akik ott New York-ban, a két székház épületénél veszítették az életüket, a közel 3000 halottra, akik 89 nemzet fiai, lányai voltak.

Tegnap volt alkalom a győri egyetem rektor-helyettesének megköszönni azt, hogy befogadtak minket és reméljük, hogy a jövőben is ellátogathatunk ide. Ahhoz, hogy legyen erre módunk, persze mindig segítségre van szükség. Nem véletlen, hogy az a kiadvány, amit itt a kollegák voltak kedvesek az érdeklődőknek kiosztani, illetve a meg-

hívó is első helyen tünteti fel a Hanns Seidel Alapítványt, amelynek a támogatásával ez a konferencia most létrejött. És most nem egy egyszerű támogatásról van szó, nem csak a rendészettudomány támogatásáról, hanem itt maga a téma olyan, hogy nagyszerűen találkozik, a német és magyar érdekeltség, ami, ha most szeptember 11-ről beszélünk, akkor az egy konkrét '89-es eseményhez, a határnyitáshoz köthető, más oldalról viszont ők voltak azok, akik támogatták Sallai professzor úr könyvének a megjelenését, és elsősorban azt, hogy a könyv ne csak magyarul, hanem német és angol nyelven is a szakma rendelkezésére álljon. Mi ezt nagyon szépen köszönjük, rendkívül fontosnak tartjuk, hogy idegen nyelveken is megjelenhetett a könyv, hiszen így más országok kutatói számára is sokkal jobban hozzáférhetőek azok a gondolatok, amelyeket mi őrzünk 1989-ről.

Nem telt meg minden szék, ennek nem az az oka, hogy nem jöttek el azok, akik esetleg regisztrálták magukat, hanem eleve visszafogtuk magunkat a hírverésnél, és sem a Magyar Rendészettudományi Társaság teljes körű tagságára, sem másra nem terjesztettük ki a meghívást, hanem elsősorban a migrációs és a határ-rendész tagozatokhoz, illetve ehhez a körhöz kapcsolódó személyeket hívtunk meg.

Nos, tehát célzatosan fogtuk vissza a szélesebb körű hírverést, pontosan azért, hogy elsősorban azok vegyenek részt rajta, akik valamilyen módon az érintett eseménynek részesei voltak, vagy különböző beosztásokban átérték azokat, vagy már publikáltak róla, vagy már különböző konferenciákon ezt az anyagot feldolgozták. Már elég sok konferencia foglalkozott ezzel a kérdéssel, de sosem lehet elég ebből, és pontosan professzor úrnak a könyve világított rá arra, hogy vannak még olyan fel-felbukkanó ismeretek, amelyeket ő a könyvében nagyon széles körűen és alaposan feltárt, amelyek tudnak újat mondani nekünk.

Nos, a könyvet, vélelmezem, hogy a legtöbben, akik jelen vagyunk, olvastuk, így nem lenne szerencsés, hogyha a méltatás mélyrehatóan történne, elég csak annyit mondanom, hogy számomra hiteles ez a könyv. Azért hiteles, mert a szerzőjét igen jól ismerem, a munkamódszerét is ismerem - együtt dolgoztunk évekig, egy szobában - és pontosan tudom, hogy amit ő állít, azt mindig megalapozottan állítja. Tévedni emberi dolog. Lehet, hogy téved - nem tudom - de hogy utána ment minden adatnak és minden állításának, az egé-

szen biztos, ez jelleméből fakad. Tehát a megbízhatóság számomra a legnagyobb erény és ezt tudom tanácsolni mindenkinek, hogy így olvassa, vagy így értékelje ezt a munkát. De ő sokkal többet tud mondani a saját könyvéről és sokszor van úgy, hogy egy könyvbe terjedelmi okok miatt sok minden nem fér bele, ezért kapta a felvezető előadás azt a címet, hogy „És ami a könyvből kimaradt”. Úgyhogy professzor úr, tisztelettel megkérlek, hogy előadásodat légy szíves megtartani.

Egy idejét múlt korszak lenyomata

Dr. Sallai János

Először is szeretném megköszönni Janza úrnak a felvezetést, a bemutatást, másodszer pedig azt szeretném mondani, hogy könnyű helyzetben vagyok, mert mindenkinek ott van a könyv a kezében, amit már vagy olvasott, vagy módjában áll majd elolvasni. Ezért én nem a könyvben leírtakról szeretnék beszélni, hanem azokról a benyomásokról, dolgokról, ami a kutatás során, illetve az azóta eltelt időben történt.

Azzal kezdeném, hogy amikor legelőször minden egyes év anyagát végigkutatam a levéltárban, akkor nem csak a vasfüggönnyel kapcsolatos iratokra találtam rá, hanem sok egyéb dologra is. Többek között az 1968-as évnél megtaláltam *Zbigniew Brzezinski* egyik könyvét: A megosztottság alternatíváját, amelyben Brzezinski 1965-ben leírta azt a forgatókönyvet, hogy mi várható az elkövetkezendő időszakban, és azt, hogy mi alapján kell az akkori szocialista országokat a nyugati országokhoz integrálni. Ebben a könyvben találtam azt a Victor Hugo idézetet, amelyet most kivetítettem, mely szerint *„Nincs az a hadsereg, amely ellenállhatna az olyan gondolat erejének, amelynek elérkezett az ideje.”*

Azért szánom ezt ma mottónak, mert azóta, az egyik könyvbemutatón többen szóvá tették, a könyvem címét, és kritizálták *„a letűnt korszak lenyomata”* kifejezést. Én úgy gondolom, hogy az az időszak, amely a Vasfüggöny időszakát foglalta magába, (1948 és 1989 között) ennek az időszaknak az 1980-as évek közepétől elérkezett az ideje, hogy ezt követően csak múlt időben beszélhessünk róla. Úgy gondolom, hogy a források alapján 1948-tól végigkutatva teljesen 1989-ig, amíg jelen volt a vasfüggöny, addig a forrásoknak megfelelően kronológiai sorrendben bemutattam a történetét, de ennek a korszaknak vége, tehát senki se gondolja azt, hogy ez a Vasfüggöny majd visszajöhet, vagy a Vasfüggöny egyes elemei, mint pl. aknazár vagy egyéb kapcsán újra visszatérhet. A könyv aktualitását, és azt hogy itt vagyunk ebben a szép konferencia teremben, a következő két esemény adja: Az egyik (amelyről talán ebben az évben nem eleget

emlékeztek meg) az, hogy ebben az évben (2013-ban) 25 éve annak, hogy 1988. január 1-jétől a világútlevelet (a szocialista táborban először hazánkban) bevezették. Ennek köszönhetően honfitársaink tízezrei vágtak neki az osztrák-magyar határátkelőhelyeknek, hogy talán még Bécsig sem eljutva, Gorenjéket, videókat, színes tv-ket vásároljanak Ausztriában. A másik dolog, az még relevánsabb a vasfüggöny felszedése szempontjából, mert szintén 25 éve annak, hogy a vasfüggöny felszedésére vonatkozó döntéssorozat előkészítése elkezdődött és szinte minden napra, minden hónapra tehetünk egy-egy olyan eseményt, amely kapcsolódik ehhez.

A mi (határőrök) szempontunkból ez az 1988-as ősz azért fontos, mert ekkor készültek az első nagyon fontos és komoly javaslatok az elektromos jelzőrendszer felszámolására.

Szeretnék röviden beszélni arról, mi motivált abban, hogy ezt a könyvet elkészítsem, hogy egyáltalán a témával foglalkozzam. Az első legfontosabb motiváció, hogy nagyon sokszor, már fiatalkoromban is, találkoztam az elektromos jelzőrendszerrel, de főleg, amikor az első tiszti beosztásomba kerültem Rábafüzesre és megismerkedtem, hogy hogyan működik ez az elektromos jelzőrendszer. Ez elég mély nyomokat hagyott bennem. Gondolom, aki annak idején egy-egy határőrizeti ügyeletesi szolgálatot ellátott, amely idején 8-szor, 10-szer, is jelzett a rendszer, vagy mint záró csoportba, vagy riadó csoportba beosztva ugyan ennyiszor vonult ki a helyszínre, örök életére megmaradt a vasduda hangja, és a riadó során végrehajtott szolgálati feladatok emléke.

A fentiekén túl meghatározta a vasfüggönyhöz való kapcsolatomat, hogy annak idején, Rábafüzesen a tiszti szolgálatom során megismerkedtem egy erdésszel, aki akkor már 80 éves volt és 60 évet Rábafüzesen erdeiben szolgált, mint erdész. Közös sétáink során ő elmesélte nekem milyen volt a nyugati határvidék az 1920-as években, '30-as években, '45-után, amikor is a vasfüggöny az osztrák-magyar határon lehullott és bevonták az ő kishatárforgalmi engedélyét. Így tudtam meg azt is, hogy a hivatalos állásponttól eltérően nem Nemesmedves volt az utolsó fasisztáktól megszabadított település, hanem Rábafüzesnél a Borosgödörben folytak legutoljára II. világhábo-

rús harcok Magyarországon, amelyet módomban állt a helyszíneken nekem is felkutatni.

1984-ban, amikor a Kossuth Lajos Katonai Főiskola Határőr tan-
székére visszaértem, akkor immár a gyakorlati tapasztalatok birtoká-
ban taníthattam a nyugati határszakasz határőrizetének megszervezé-
sét, melynek specialitását az Elektromos Jelzőrendszer adta.

A későbbiekben a legnagyobb hatást rám a vasfüggöny felszedésé-
nek 20 évfordulóján megjelentetett Oplatka András könyve gyakorol-
ta, amely nagyon korrektén végigkövette a vasfüggöny lebontására
vonatkozó döntés folyamatát. Ugyanakkor úgy éreztem, és én ezt
annak idején meg is beszéltem a szerzővel, aki ezt elfogadta tőlem,
hogy nagyon sok olyan fontos szakmai határőrizeti esemény kima-
radt a könyvből, ami meghatározó volt a vasfüggöny lebontásának
folyamatában. Mindezek motiváltak abban, hogy a vasfüggöny törté-
néntét felkutassam, és megírjam.

E kutatások nagyon sok helyre elvezettek. Elvezettek személyek-
hez (volt határőrökhöz, határőr parancsnokokhoz, akik szolgálati
tevékenysége kapcsolódott a vasfüggönyhöz), és elvezettek különbö-
ző, a vasfüggöny történetéhez kötődő helyszínekre. Már úgy gondol-
tam, hogy majdnem mindent tudok, amikor eljutottam Belgiumba,
Yperbe, ahol az első gáztámadás volt. Ott van egy I. világháborús
múzeum, ahol megtaláltam az elektromos jelzőrendszer elődjét, a
„Halálos huzalt”, amelyet a német-belga határokon az I. világhábo-
rúban, azaz majdnem 100 évvel ezelőtt már alkalmaztak, ahol magas
feszültséget vezettek a frontvonalon húzódó drótkerítésbe, hogy ne
tudjanak a kémek, katonák átjutni. Erről az akkori katonák nagyon
szívesen készítettek fényképet, és hazaküldték, mint fényképet, vagy
mint képeslapot. Ezek a képeslapok ma is ott láthatók a múzeumban.
Menet közben találkoztam egy német fiatalemberrel, aki ezeket az
átmeneti időket és főleg a vasfüggönnyfelszedés időszakát kutatta. Ő
Schmidt Andreas, aki bajor földről érkezett ide hazánkba a '90-es
évek elején történész kutatóként és több alkalommal tőlem kért segít-
séget. Közös munkánk során interjút készítettünk többek között
Vidus Tibor határőr ezredes úrral, és megpróbáltunk interjút készíteni
Szekely Jánossal, a rendszerváltás idején funkcionáló Határőrség
Országos Parancsnokával, de ez sajnos nem sikerült. A korábbi kuta-
tómunkám eredményeként a vasfüggönybontás 20 évfordulójára,

2009-ben Hanns Seidel Alapítvány gondozásában készült el egy poszter kiállítás, melyet ebből az anyagból készült német-magyar nyelvű kiadvány követett.

A jelentős példányszámban elkészült kétnyelvű kiadvány igen nagy érdeklődésre tartott számot, még külföldön is, főleg azért mert német nyelven is olvasható volt. A kiadást követően többször keresték nálam ezt a könyvet, többen angolul is. Ez vezetett el oda, hogy a következő könyvemnél, azaz a most bemutatott: *Egy idejétmúlt korszak lenyomata (A vasfüggöny története)* c. könyvem írásánál kértem az alapítvány vezetését, hogy ha lehet, angol nyelven is megjelenhessen. Ennek fő indokként még azzal érveltem, hogy a tudomány közvetítő nyelve jelenleg az angol, ezért számítani lehet rá, hogy keresni fogják az angol nyelvű verziót. Ma már tudjuk, hogy az élet igazolta ezt a kérést, és jelenleg már a második kiadáson is túl vagyunk. Megragadnám az alkalmat, hogy a kérésem teljesítését most itt is meg szeretném köszönni az alapítvány jelenlevő képviselőinek.

Most pedig a levéltári kutatásokra szeretnék áttérni, ami fantasztikus élményekhez juttatott. Azzal szeretném kezdeni, hogy amikor legelőször megláttam az 1945-ös, '46-os, '47-es feljegyzéseket, amelyről részben tesztek is említést a könyvben, nagyon izgalmas volt olvasni a nyugati határszakaszokon történt csempészésről, razzikáról, a nyugati határszakasz első megerősítéséről szóló elképzeléseket. Ezután fokozta az izgalmat, amikor az első aknazár térképeket, és az ott történt eseményekről szóló jelentéseket olvashattam. Meglepő volt számomra, hogy a műszaki zár történetét végig kísérték a nehéz gazdasági helyzetnél megszokott finanszírozási gondok, ugyanis a műszaki zár nagyon sokba kerül. 1948-as dokumentumok tanulmányozásánál mindig azt láttam, hogy az volt a fő kérdés, hogyan lehetne spórolni, hogyan lehetne olcsóbban, hogyan lehetne valami drága anyagot kiváltani, kevesebb aknát alkalmazni. Ehhez kapcsolódik, hogy az 1953-as évben több műszaki újítást adtak be az aknamező kiváltására, vagy a határőrizeti feladatok eredményesebb teljesítése érdekében. Ezek az újítások csak címszavakban a következők voltak: drótakadályokra szerelhető jelzőkészülék, nagyfrekvenciás határvédő zár (hasonló az ágfalvaihoz), rádióhullámok bevonása a határőrizetbe, hordozható magasfigyelő, aknafelszedését biztosító

mechanikus készülék, új típusú érintő akna, műszaki zár megerősítése elektromos jelzőkészülékkel, csengő jelzőkészülék.

A legérdekesebb újítás valószínűleg az a javaslat volt, amely a műszaki zár helyett élő sövény, olajfűz vagy vadrózsa, továbbá futószeder telepítését javasolta, dugványról, vagy magról. A javaslat mindenképp megfontolandó lehetett, hisz olyan előnyöket rejtett magában, mint a minimális gondozás, karbantartás szükségességét, és a telepítés olcsóságát. Nyáron a futószeder a katonák számára gyümölcs utánpótlást jelenthetett volna.

Valószínűleg az aknamezőről és annak hatásairól szerzett tapasztalatok motiválhatták azt az újítót, aki az aknamező kiváltására egy elektromos jelzőrendszert alkotott meg. Ez a rendszer azon elektromos jelenségen alapszik, hogy a szigetelőre szerelt műszaki zárra egy bizonyos nagyságú, nem életveszélyes feszültséget ad ki a készülék. Amennyiben a feszültség nagysága annak következtében, hogy a határsértő a kerítést csupasz kézzel megfogja, vagy ollóval, csupasz kézzel elvágja, továbbá a szöges drót szálakat úgy érinti össze, hogy az áthatolás következtében, a kihúzott és leföldelt szögesdróthoz hozzáérnek, a feszültség megváltozik, és ezt az őrsön lévő jelzőkészülék felerősíti és jelzéssé alakítja át. Ez a rendszer mindenképp hasonló elven alapszik, mint ami később kiváltotta az aknamezőt, és amit akkor a szovjetektől megvásároltunk.

Ám az újítások egy ideig még talonban maradtak, és helyette az aknazár maradt. Közismert, hogy ez 1956-ban felszedésre került, majd '57-ben a politikai vezetés megvizsgálta és azt mondta, hogy téves döntés volt a túl korai fölszedés, és újra letelepítették. A fegyveres szervek életét befolyásolta a politika, amit talán legjobban az 1964-es Bruno Kreisky magyarországi látogatás mutat. Az osztrák elnöknek az MSZMP főtitkárával, Kádár Jánossal való találkozása és megbeszélései az osztrák-magyar viszonyban nagyfokú enyhülést indítottak el. Ez tulajdonképpen előszele volt az aknazár felszedésének, ugyanis az osztrákok nagyon sokszor kifogásolták azt, hogy a magyar területen lerakott aknák közül több akna osztrák területre csúszik át, főleg árvizekkor, vagy olyan helyeken, mint a Pinkafolyó, Ausztriában balesetet okozhat, vagy okozott is. Illetve azt mondta, Bruno Kreisky, hogy azért javasolta aknazár felszedését, mert talán ebben az időszakban ez már nem lehet akadály a két or-

szág együttműködésében. Hogy mennyire jelentős volt ez a látogatás, legjobban az mutatja, hogy az elkövetkezendő években megszülettek a legfontosabb, államhatárral kapcsolatos nemzetközi bilaterális megállapodások: így pl. a közös államhatár láthatóságának biztosításáról, valamint a közös államhatáron előforduló események kivizsgálásával kapcsolatos eljárásról, továbbá az útlevel- és vámkezelésről szóló egyezmények.

Bruno Kreisky magyarországi látogatásának talán legnagyobb közvetett hozadéka, hogy 1965-ben politikai döntésre hozzáláttak az aknazár fölszedéséhez és helyette folyamatosan északról Rajkától haladva teljesen Felsőszölnökig (az aknazár folyamatos felszedésével) letelepítették az elektromos jelzőrendszert.

Ez az elektromos jelzőrendszer hozta el a kicsit nyugodtabb éveket. Hozzáteszem, hogy az aknazár idején a legjobban az aknazár ellen az szól, hogy az 1948 és '65, illetve '70 között, amíg megvolt, szinte több határőr sebesült meg, mint ahány határsértő, aki át akart jutni a műszaki záron és az államhatáron. Az őzekről meg egyéb vadakról nem is beszélve, amelyek az évek során, szintén jelentős számban hullottak el az aknamezón. Az aknamezőt kiváltó Elektromos Jelzőrendszer a '70-es, és a '80-as években lényegesen humánusabbnak bizonyult, még akkor is, ha a határsértők és a vadak által jelentős számban kiváltott jelzés nagy terhet rótt a határőrökre. Egy, a '80-as években készített kimutatás szerint a nyugati határszakaszon több millió kilométer felhasználás volt évente, amely utólag teljesen fölöslegesnek bizonyult, hisz nem határsértő nyomaira reagáltak, hanem őz, apróvad, vagy technikai jelzés váltotta ki az állomány mozgását.

A kül- és a belpolitikai élet változásainak jelei már a '80-as évek közepétől jól észlelhetők voltak. Az hogy mennyire megváltozott a '80-as években a helyzet, mi sem mutatja jobban, mint az 1987-es Országos Parancsnoki Értekezlet, amelyen úgy gondolom, hogy a '60-as, '70-es években nem hangozhatott volna el a következő mondat: *„Most összességében megmondhatjuk elvtársak, északról, kelet egy részéről és délről nyugodt fuvalatok vannak. Nincs olyan széljárás, ami a Határőrség tevékenységét más irányba terelné, jelentősen befolyásolná vagy befolyásolhatná. Ami befolyásolja, elvtársak, az az*

előző időszakban kialakult folyamat, tendencia, a határforgalom növekedése” (főleg nem egy belügyi vezetőtől).

A következő, 1988-89-es időszakban felgyorsultak az események. A bevezetőben már említettem, hogy annak idején a médiából hosszú ideig úgy tudtuk, hogy itt Győrben 1988-ban a Pozsgay féle látogatás során mondták ki először, hogy *az elektromos jelzőrendszer erkölcsileg, politikailag és technikailag elavult. Ám a BM Határőrségi levéltári anyagok, azt mutatják, hogy lényegesen korábban a belügyminisztériumi pénzügyi-anyagi vezetésének, az akkori Határőrség Pénzügyi Anyagi Főnökségéről küldött levelekben ez már korábban leírásra került. Egyik levélben rögzítették, hogy „EJR létjogosultsága azonban ma (1988) már nem kérdéses. A jelzőrendszer és a határsáv, valamint a határvizeken meglévő korlátozások további fenntartását sem a nemzetközi helyzet, sem a belpolitikai helyzet nem indokolja. [...] Az elektromos jelzőrendszert fenntartását határőrizeti szempontok sem indokolják. [...] Az elektromos jelzőrendszer üzemeltetése nem gazdaságos, másfél év múlva teljes felújításra szorul”*

Itt említeném meg, hogy talán nem váltott ki országos érdeklődést a médiában, de a Pozsgay-féle kijelentés előtt Székely János a Határőrség Országos Parancsnoka, a Kisalföld újságban hasonlóan nyilatkozott, a Honvédelmi Bizottság Soproni látogatása alkalmából: *„Az országos parancsnok közölte a Honvédelmi Bizottsággal, hogy a határszakaszon működő elektromos jelzőrendszer politikailag, erkölcsileg, de technikailag is elavult, ezért a BM Határőrség javaslatot tesz a Minisztertanácsnak, annak teljes megszüntetésére.”* Ezt a javaslatot, ami az Elektromos Jelzőrendszer felszedésére irányult, már egy korábbi, 1987-ben Székely János által a belügyminiszternek készített jelentés (BM Hör. OPK 0022/431987. sz. jelentése) is megalapozta, amit utólag bátornak és történelmi jelentőségűnek ítélek.

Az 1988-89-ben írt hangulatjelentésekből azt olvastam ki, hogy a határ menti lakosság már nagyon várta, hogy mi lesz már itt, hisz már mindenkinek világútlevele volt, bárhova mehettek a világban, ugyanakkor a határsávba nem léphettek be, mert oda még mindig külön engedélyre volt szükség. Azt hiszem, hogy ez az az időszak, amiről Victor Hugo szólt, hogy eljött az az időszak, amikor a gondolatot nem lehet tovább visszatartani.

1989. május 2-a úgy gondolom, nagyon jelentős dátum és ezt nem csak én mondom, hanem Joachim Jauer, a ZDF tudósítója Németországból, aki részt vett ezen a sajtótájékoztatón, ő a következőket mondta el egy konferencián az akkori benyomásairól: *”Ma itt, ezen a ponton ért a Európa 40 éves kelet-nyugati megosztottsága. Beláthatatlan következményekkel járhat Európa, az NSZK, de különösen az NDK számára.”* A Hegyeshalomban elhangzottak és látottak után Joachim Jauer rögtön megértette, hogy itt egy teljesen új világ következik és azonnal telefonált a ZDF központjába, akik még aznap lehozták a hírekben, amelyet természetesen nézett a Német Szövetségi Köztársaság akkori kancelláriáján dolgozó Axel Hartman, aki számára azonnal világos lett, hogy itt nagyon nagy feladatok várnak (az NSZK vezetésre és apparátusára) rájuk.

Az Elektromos Jelzőrendszer felszedésének megkezdése meghatározó dátuma a német egyesülésnek, mert ez vezetett ahhoz a helyzethez, amely a németek 1989. szeptember 11.-i Ausztriába történő kiléptetését (kiengedését) idézte elő. Minden más, mint a jelképes drótvágás, a magyar, osztrák külügyminiszter által, vagy a páneurópai piknik és más történés csak katalizátora volt a végső döntés meghozatalának.

A könyv megjelenése kapcsán ugyanis, azon kívül, hogy több könyvbemutatón részt vettem, meghívtak Berlinbe, a Berliini Fal Emlékközpontba. Ott döbbsentem rá, hogy mi milyen pazarlók vagyunk a saját történelmi emlékeinkkel, mert a németek Berlinben, a Berliini Fal kapcsán, létrehoztak egy emlékközpontot, kutatószolgálattal, továbbá restaurálták az eredeti falmaradványokat, tornyot építettek, amelyből nagyon jól lehet a korabeli idők szerint látni Nyugat-Berlinből Kelet-Berlint. Biztos vagyok benne, hogy nálunk is nagyon fontos lenne, hogy 1948-tól '89-es időszaknak a tárgyi emlékei is egy helyen láthatóvá váljanak és ne csak egy-egy kis magánmúzeumban, hanem bárki számára.

Legvégül megköszönöm a lehetőséget, hogy a könyvem kapcsán megoszthattam gondolataimat, és még egyszer megköszönöm kiadómnak, hogy lehetővé tette a magyar-angol-német nyelvű könyvem kiadását.

Dr. Janza Frigyes

Köszönjük szépen! Ahogy a kiadott program is jelzi, a vitákra, hozzászólásokra az előadások végén, délután kerül sor. Dr. Németh Miklós Miniszterelnök Urat kérném fel tisztelettel előadása megtartására. A kiadott programfüzetben szerepel az előadás címe. Rendkívül nagy érdeklődéssel várjuk az előadást, hiszen korunknál fogva mi magunk is így vagy úgy, de végigéltük '89-et. Erről az átalakulási folyamatról, senki sem tud hitelesebben beszámolni, mint az akkori Miniszterelnök Úr. Parancsoljon!

1989 a nagy változások éve, az ERJ lebontását, a kelet-németek kiengedését biztosító, elősegítő kormányzati döntések háttere

Dr. Németh Miklós

Jó napot kívánok Hölgyeim és Uraim!

Ma 24 évvel ezelőtt éjfélkor az osztrák-magyar határon, a Határőr-ség megszüntette az őrzést és több tíz ezer hazánkban tartózkodó, szabadságát itt töltő volt NDK-s állampolgár szabadon elhagyhatta Magyarországot.

Mi vezetett ide, és hogy jutottunk el eddig a pontig, én erről szeretnék néhány szót szólni. Sallai professzor úr már említett néhány fontos dátumot és eseményt: az egyik Pozsgay Imrének az a bizonyos '88-as látogatása Hegyeshalomba, a másik a parlament Honvédelmi Bizottságának kihelyezett ülése Hegyeshalomban és az ott elhangzottak a határőrizet helyzetéről. Amit még meg kell említenem, hogy '88. november 24-én leteszem az esküt, mint a Magyar Népköztársaság miniszterelnöke a Parlamentben és aláírom Straub F. Brúnó elnök úr irodájában az okmányokat erről. Egy hét múlva be kell terjeszteni a Parlament elé az ország jövő évi költségvetését (a tervezetet még a Grósz kormány készítette), én ránézek, és rá kellett döbbenem, hogy az országnak nem volt megalapozott költségvetése, ami megállna a lábán. És ekkor fejezetenként és minisztériumonként megyek végig a dokumentáción. Szerencsére volt rektorom a közgáz egyetemről, Szabó Kálmán vezette a Költségvetési Bizottságot a Parlamentben és ő is látta ezt, és a következőt mondta: „Csinálj valamit, mert két hét múlva megbuksz!” Ez már olyan Parlament volt, ahol, érződött a szorítás enyhülése, és önállóságra törekvés volt még az MSZMP frakciójában, képviselőcsoportjában is. Úgyhogy kínomban kitaláltam, hogy három változatot terjesztünk a Parlament elé, de egyúttal megmondtam a Szabó Kálmánnak, hogy májusban új költségvetés kerül a Parlament elé, mert az tarthatatlan. Ennek a felülvizsgálatnak köszönhetően kerül ki a tervezetből egy jelentős kiadási tétel a belügy fejezetben. Nem kis summa volt - kb. 50 millió dollár

tőkés importigénnyel -, és ez az összeg a határőrizeti rendszer korszerűsítésére volt előirányozva. Székely János jelentéséből tudom meg azt, hogy határőrizeti rendszerünk mennyire elavult és ekkora pénzre lenne szüksége beleértve a tőkés importigényt is. Horváth István belügyminiszter azonban figyelmeztetett: „De hát ez nem olyan egyszerű, be kell vinni a Politikai Bizottság ülésére.” „Hát akkor hozd be!”. Előterjesztésére ott az a döntés születik, hogy az új határőrizeti rendszer kialakítását támogatja a PB, de a meglévő rendszert 1991 végéig fenntartjuk, felszámolását pedig a szocialista országokkal együttműködve és őket tájékoztatva tehetjük csak meg.

Mint már említettem '88. november 24-én leteszem az esküt, és az előszobában látom a reám várakozó akkori szovjet nagykövetet, aki a szokásoknak megfelelően átadja a meghívó levelet Moszkvába. Kapóra jött nekem, hogy nincs költségvetés, ezért azt mondtam, hogy nagyon köszönöm, de nem tudok most a látogatással, meghívással élni, mert dolgom van, költségvetést kell valahogy elfogadtatni. De a fejemben az járt, hogy szakítani kell ezzel a keleten és nyugaton is egyaránt divatos magatartással, hogyha új főnök van egy országban, akkor az első útja a szocialista táborban Moszkvába a nyugatiaknál meg Washingtonba vezet. Így az első külföldi utam Ausztriába, egy egynapos a határ két oldalán (Nagyecenken és Ruszton) történő látogatás volt, és az első külföldi vezető ember, aki arról hall, hogy Magyarország megszünteti a Vasfüggönyt és felszámolja a határzárakat, az Franz Vranitzky osztrák kancellár volt. Érdekes volt a reakciója. Nem veregette meg a vállamat, ugye az én érveim pénzügyiek, gazdaságiak, morálisak, erkölcsiek voltak, plusz hát mondtam, hogy itt a Világkiállítás a nyakunkon, a Világkiállításra képzeljük el megérkezni a japán turisták Tokióból, három-négy fényképezőgéppel a vállukon és akkor a vasfüggönyt fogják rólunk jelenteni a világlapok. Vranitzky érdekesen reagált: te kihúztál a költségvetésedből egy jelentős tételt, de együtt beleraktál az enyémbé egy extra tételt, mert hiszen drogkereskedők, fegyverkereskedők, csempészek és határsértők vannak és ezért nekem akkor fokozott ellenőrzést kell tartanom az osztrák-magyar határszakaszon. S mindenki, akinek szóba hoztam a Vasfüggöny lebontását mind azt kérdezte: mit szól hozzá Moszkva. Annyit válaszoltam neki, hogy én március 3-án Moszkvában vagyok, és többek között erről is tájékoztatom majd Gorbacsovot.

Öt nagyon súlyos ügy volt az én papíromra fölírva, amit nem az akkori szovjet miniszterelnökkel, hanem Gorbacsovval tárgyaltam le. Átugrom a külpolitikaiakat, pl.: hogy felvesszük a diplomáciai kapcsolatot Izraellel, vagy a Vatikánnal és Dél-Koreával. De az ötből hármat a témához kapcsolódóan megemlítek. Tudtam arról, hogy Grósz és Nyers korábbi moszkvai útjaik során a szovjet csapatok kivonását fölvetették, de a szovjetek a fülük botját sem mozdították. Tudtam arról is, hogy annak ellenére, hogy Kárpáthy Ferenc akkori honvédelmi miniszter Grósz első Moszkvai útja előtt fölvetette a Tótvázsony környékére telepített nukleáris rakéták kivonásának ügyét, de Grósz ezt a Gorbacsovval való megbeszélésén nem hozta szóba. Úgyhogy én előhoztam a szovjet csapatok kivonását is, a nukleáris rakéták felszámolását is és harmadikként megemlítettem, hogy döntés született arról, hogy a határozat az osztrák-magyar határon felszámoljuk és az ország biztonságát és határőrizetét más módszerekkel fogjuk biztosítani. Gorbacsov ránézett tanácsadójára, Sahnazarovra és azt kérdezte tőle, hogy nem is tudja, mit mondjon, mi itt a probléma, miért említem én ezt neki. Azért teszem - válaszoltam -, mert úgy döntöttünk, hogy erről a lépésünkről tájékoztatjuk majd a többi szocialista ország vezetését is. Nagyon örültem Gorbacsov reakciójának, de azért rögtön hozzátettem: Berlinben, Bukarestben és más fővárosokban egészen más véleményekre számíthatunk. A nukleáris rakéták és a szovjet csapatok kivonása ügyében szavamat adtam Gorbacsovnak, hogy még a Politikai Bizottság számára készülő jelentésben sem teszek említést ezen témákról. Ő a kérését azal indokolta: amennyiben nyilvánosságra kerülnének ezen felvetések, az nagymértékben nehezítené az ő helyzetét a Genfben és Bécsben folyó leszerelési, fegyverzetleépítési tárgyalásokon. Úgyhogy a Politikai Bizottság és a kormány számára készült jelentésben sincs egyetlen szó se ezekről a kérdésekről.

Lehet, hogy hibáztam, lehet, hogy gyáva vagyok. Bízom ebben az emberben, mert láttam, hogy mást akar, mint amit megtapasztaltunk a korábbi szovjet vezetőktől. És én szavamat adtam neki és kezet ráztunk arra, hogy ezekről az ügyekről a nyilvánosság előtt sem beszélünk. Úgyhogy amikor Orbán Viktor június 16-án az '56-os mártírok újratemetésénél elmondja híres beszédét és benne követeli a

szovjet csapatok kivonulását, már folyamatos tárgyalás folyik e kérdésről a két kormány között.

Itt közel 100 000 emberről volt szó, logisztikailag ennek a megszervezése kihívást jelentett mindkét kormánynak. Annus Antalt bízuk meg kormány meghatalmazottként, hogy ezt tárgyalja le és készítse elő. Az akkori ellenzéki pártok természetesen levelet írtak nekem, ma is őrzöm Orbán Viktor és Bozóky András levelét, amiben felszólítanak engem a tárgyalások felfüggesztésére. Visszaüzentem, hogy de bizony ezt mi alá fogjuk írni. És alá is írjuk '90 elején. Szegény Horn Gyula egy ellenőrző bizottságot kap a nyakába, egy, az akkori ellenzéki pártok által delegált négyfős csapat kíséri Horn Gyulát, amikor Sevarnadzével aláírják a szovjet csapatkivonásról szóló hivatalos dokumentumot.

Nagy dolgok voltak ezek. Én erre a másfél évre azért is büszke vagyok, mert az akkor megtett lépések alapozták meg ennek az országnak a későbbi fejlődését.

Alapvető kérdésnek azt tartottuk, hogy jól mérjük fel a szovjetek reakcióit az egyes magyar intézkedések kapcsán. Sok-sok teszt történt erre vonatkozóan különösen azután, amikor az első hírek megérkeztek Moszkvából, hogy igen kemény kritika éri a Politikai Bizottság ülésein Gorbacsovot. Majd jöttek a hírek arról, hogy a KB zárt ülésén is megismétlődnek a kritikus megjegyzések. Tehát nagyon óvatosan fel kellett mérni, hogy vajon az orosz tolerancia meddig tart. Nekem van olyan fénykép a birtokomban, hogy még téli ruhában vannak a határőrök – tehát jóval május 2. előtt – amikor Horváth István belügyminiszter a velem való egyeztetés alapján engedélyt ad bizonyos helyeken a drót felgöngyöltetésére. Május 2-án, ahogy Sallai úr itt a német ZDF kollégára hivatkozva történelmi napnak nevezte azt a napot, még nem is volt kormányhatározat, május 17-én adjuk ki a kormányhatározatot, na de hát az itt ülők jól tudják, hogy mekkora szovjet rész volt Szombathely, Kőszeg környékén. És ugye nem véletlenül ott adtunk engedélyt arra, hogy ott bontsák meg először a fiúk a drótkerítést. Vajon jön-e Stukalin akkori szovjet nagyövet tiltakozó jegyzéket átadni, vajon kapok-e figyelmeztetést a forró dróton Moszkvából? Nem kaptam. Majd május 2-án sem kaptam, majd május 17-én sem kaptam, majd jön az igazi nagy főpróba: a szovjet tolerancia bemérésére a Páneurópai Piknik, az itt ülőknek ma már a Pik-

nik szinte minden mozzanata jól ismert, azért erről most részletesen nem szólok. Oplatka András „Egy döntés története” című kitűnő könyvében pontosan leírja '89. augusztus 19-e délutánjának eseményeit. Itt és most csupán két nevet szeretnék megemlíteni, akiknek a munkáját az NDK-s menekültek kezelésében csakis a legnagyobb elismeréssel és tisztelettel említhetjük. Ezek Csilla von Boeselager és Kozma Imre atya. Ők ketten - túlzás nélkül állítható - meghatározó módon járultak hozzá a keletnémet menekültek ügyének felkarolásával ahhoz, hogy a kormány jól előkészítetten meg tudta nyitni a vasfüggönyt, lényegileg hozzájárulva a térség országaiban a fennálló rendszerek összeomlásához és a két német állam egyesüléséhez. Köszönöm figyelmüket!

Dr. Janza Frigyes

Miniszterelnök Úr, ha szabad az elnöki hatalommal visszaélni: öt kérdést említett, amikor Moszkvába ment tárgyalni, hármát hallottunk, mi volt a másik kettő?

Dr. Németh Miklós

A külpolitikai ügyekre utaltam, tehát elmondtam, hogy föl vesszük-e a diplomáciai kapcsolatot Izraellel, Dél-Koreával és helyreállítjuk-e a Vatikánnal a diplomáciai kapcsolatot. És az ötödik pedig a dollár és rubel elszámolás reformjára vonatkozott a KGST-n belül.

Dr. Janza Frigyes

Köszönöm szépen! Vitát nem nyitunk, de megadnám a lehetőséget, hogy a friss impressziók alapján, kérdéseket lehessen feltenni az eddig elhangzottakkal kapcsolatban.

Dr. Mahunka Tibor vagyok. A könyvet most ismertem meg, ebben végig hivatalos dokumentumok vannak. Én emlékeztetném Sallai urat Gáll István nagyszerű könyvére a Vaskor-ra. Az első részében, ahol az aknamezőről ír, szerintem autentikus, nem tudom ismert-e

könyv, ismert a könyv az ön részéről? Nem? Ő határőr volt, híres író egyébként, tatabányai, meghalt. Műszaki volt, Péctől egészen Sopronig szolgált aknatelepítés, aknamentesítés terén. Irodalmi a könyv, de történelmi is. Én említettem ezt Dr. Ábel László bajtársnak, amikor a határőrség évfordulója volt, hogy mint határőrökkel foglalkozó irodalmi anyagot ki kéne adni. Azt mondta, hogy nem. Őt nem. Ha elolvassa valaki a könyvet, Ön, akkor megérti, hogy miért nem. Szombathelyi határőr kerület, egy határőr és egy NDK-s állampolgár dulakodása, halálos balesetként jelent meg, irodalomként célszerű volna feldolgozni. Köszönöm szépen!

Dr. Sallai János

Köszönöm a felvetést, de ennek a teljes kivizsgálási jegyzőkönyve ott van mellékletként benne a könyvben. Ez az egy történet. Hadd mondjak el egy érdekes esetet, amikor a 20 éves évfordulón egy néző fölvetette, hogy itt '89-ben dörögtek a fegyverek és hullottak az emberek és én akkor már végigkövettem az egészet, de nem emlékeztem, hogy esetleg nem volt-e fegyveres baleset, és mellettem pont ott volt a tárgyban tájékozott ember, aki megvédett azonnal és mondta, hogy ő is végigkövette, egyetlen egy fegyveres esemény volt, most már kétszer megnéztem a róla készült filmet, maga az NDK-s hölgy, aki nem a felesége volt, hanem az élettársa, ő is balesetnek minősítette, ugyanis dulakodás közben a fegyvert el akarta venni a határőrtől és valaki elhúzta az elsütő billentyűt és ezt nem lehetett megállapítani. Ennek a teljes kivizsgálás anyaga ott van végig, amelyet minden fél elfogadott és utólag sem cáfolt.

Dr. Németh Miklós

Már csak azért sem, mert amikor a tudomra jutott ez az eset, ez a Páneurópai Piknik után pár nappal történt és ez az az időszak, amikor Horváth István belügyminiszterrel megállapodunk, hogy most egy picit keményebbek leszünk. A történészek meg fogják találni Gerd Vehres, az NDK Budapestre akkreditált nagykövetének Berlinbe hazaküldött leveleiben, hogy na, most már a magyarok kooperálnak és

a törvénynek, a kétoldalú szerződéseknek megfelelően viselkednek. Tudtuk, hogy Fischer NDK-s külügyminisztertől kezdve ki mindenki szaladgál Moszkvába és heti járatban követelték, hogy Moszkva hasson oda, hogy a magyarok a döntést a határnyitásról vonják vissza. De Gorbacsovról ez lepergett, és amikor ez a halálos baleset történt, ez pont ebben a „keményebbek leszünk” periódusban történt. Amit a mai napig nem tudtam kideríteni, az az, hogy ki adott engedélyt arra, hogy ebben a periódusban a munkásörök is szolgálatot teljesítve segítsék a határőrséget. A baleset után egy magyar-osztrák vegyes bizottság vizsgálta ki a halálesetet és tették le rövid időn belül a jelentést az asztalunkra. És maga a hölgy is igazolta, hogy ez véletlen baleset volt, hogy nem lelőttük Schulz urat, hanem a fegyver dulakodás közben véletlenül dördült el. Ezt az egy esetet leszámítva itt nem folyt vér.

Dr. Janza Frigyes

Köszönöm szépen! Kielégítő volt a válasz? Köszönjük szépen. Parancsoljon!

Jó napot kívánok! Fixl Renáta vagyok, egy kérdésem lenne a miniszterelnök úrhoz, meg talán a többi előadóhoz is, hogy a Vatikánnak volt-e bármilyen szerepe a tolerancia tesztelésében, vagy egyáltalán a tényleges határnyitás előtt volt-e valamilyen információ?

Dr. Németh Miklós

Az amerikaiak, az akkori főszereplők, mind-mind tudták, hogy II. János Pál micsoda áttörést fog hozni a világban. Amikor elhangzik részéről lengyelországi látogatása során az a mondat, hogy „Ne féljete!””, az rezonált, nem csak a hívők körében, de higgye el, hogy ez a mondat Gorbacsov fülében is rezonált és az amerikaiak, a németek fülében is. Ez a mondat erős támasz volt a későbbiek folyamán, hogy elvitatni a rendszerváltás folyamatában a Vatikán és személyesen II. János Pál szerepét nem lehet és nem is szabad.

Dr. Janza Frigyes

Ahogy a konferencia programjából ezt lehetett érzékelni, úgy állítottuk össze az előadások sorrendjét is, hogy a nagypolitikával kezdünk, illetve a nagypolitika csinálók, fogalmazhatnék úgy is, hogy az államigazgatás csúcsán lévők, hogyan élték meg ezt a történetet.

Ezt követően köszöntjük Bíró Zoltán urat, aki az MDF elnöke ezekben az években. Áttekintenénk, hogy a politikát csináló, később győztes párt hogyan éli meg ezt az időszakot. Ezt követően a történész foglalja össze, Szakály professzor úr, hogy hogyan látja a történész a múltat, és végül a szakma képviselői szólalnak meg, akik effektív végrehajtóként „csinálták” az eseményeket.

Tisztelettel felkérném Bíró Zoltán urat előadásának megtartására!

A rendszerváltás időszaka, az ERJ lebontása, a kelet-német állampolgárok Magyarországról való kiléptetése politikai szemmel

Dr. Bíró Zoltán

Mielőtt belevágnék a mondandómba, hadd jegyezzem meg és hívjam fel a figyelmüket egyben arra, hogy természetesen mindenki arra emlékszik elsősorban, a történéseknek és a háttértörténéseknek arra a sávjára, amelyre rálátása volt és abból indul ki, amit ő maga megélt. Nyilvánvaló, hogy az akkori miniszterelnök, Németh Miklós, vagy az akkori belügyminiszter egészen másra látott rá, sokkal nagyobb területre és mélyebben, mint az ellenzék. Én magam a Magyar Demokrata Fórum élén azt láthattam, és jól emlékszem a korlátaimra, azt láthattam, ami ott, a mi körünkben történt, azt tudjuk, amit mi magunk kezdeményeztünk, vagy végigvittünk, ameddig végig tudtuk vinni. Nyilvánvaló ezen kívül is, hogy tele van szubjektív elemekkel és tele van hiányokkal az emlékezés, de azt is hozzáteszem, hogy nélkülözhetetlen mégis. Az szerencsés helyzet a történések, a kutatók számára, amikor levéltári anyagokban kutatva elérnek dokumentumokat. Itt éppen Szakály Sándorral is beszélünk erről a szünetben, hogy abban a helyzetben voltunk akkor, hogy nem leveleztünk, nem készültek jegyzőkönyvek, és ha csak a titkosszolgálat nem, akkor mi nem készítettünk magnófelvételeket sem. Ezért tehát dokumentálni nem igen tudjuk azt, ami történt és ha most a kutató, például majd ha a mi intézetünkben egy fiatal kutató nekilát a korszaknak, mondjuk ennek az évnek, 1989-nek, akkor azért lesz bajban, mert nagyon sok mindent elér ugyan a levéltárakban, hozzáférhető lesz sok minden, kivéve természetesen a háttértörténéseket, amelyek szintén nem dokumentáltak, de azokat a döntéseket, tényeket sem érhetik tetten, amelyek nem rögzültek. Sem hangrögzítés, sem írásbeli rögzítés nem történt. Azt még mindig bevezetésül hadd tegyem hozzá, hogy nincs olyan szakasza a történelemnek, se napja, se éve, amelynek ne lenne előzménye. Mi a rendszerváltást kutató intézet alapító okiratát is úgy határoztuk meg, hogy nem 2 évet, vagy 3 évet fog vizsgálni, hanem a

rendszerváltás előzményeit és következményeit is. Tudniillik így válhat értékelhetővé, így válhat egészsé a kutatás, már amennyire egészsé válhat. A mi gondunk az is, hogy lehet megszólítani és kikérdezni egy tisztességes, tartalmas beszélgetésben azokat, akik élnek még, nemcsak tanúi, hanem cselekvői, közreműködői voltak ennek a korszaknak akármelyik pártban, vagy akármilyen módon, akár a kormány élén, vagy a kormányban valamilyen pozícióban. Ezt az úgy nevezett oral history-t, amit a történészek így emlegetnek, ezt tartjuk az egyik legfontosabb feladatunknak és én úgy gondolom, hogy valahogy úgy állhat össze a történet, hogyha több oldalról, több nézőpontból, esetleg más-más politikai indíték alapján, más-más ideológiai alapokból közelítőket is meghallgatunk és így kialakítunk végül is valamiféle, talán megközelítőleg pontos képet. '89 az én számomra ellentmondásos, a legellentmondásosabb év az egész történetben. Én ezt úgy éltem meg, hogy ez volt az az esztendő, amikor a korábbinál is jobban felpörögtek az események, amikor tulajdonképpen megtörtént majdnem minden, ami a későbbi rendszerváltás történetéhez tartozik, ugyanakkor ez az év volt számomra a csalódás éve is és sokak számára, ugyanis én úgy tapasztaltam, tehát nem csak utólag látom így, hanem meg is tapasztaltam, hogy ebben az esztendőben történt meg az, hogy a belső erők kezéből kikerültek a folyamatok, más irányítás alá kerültek. Két tényről emlékezem és két személy nevét említem ehhez, az egyik személy, aki közvetlenül beleavatkozott a folyamatokba, az Soros György volt. Emlékeznek rá, nyilván a nevét jól ismerik, az a Soros György, aki ösztöndíjakat adott fiatal ellenzékieknek és sokféle módon próbálta támogatni az ellenzéki mozgalmakat és az a Mark Palmer amerikai nagykövet, aki gátlástalanul mindenbe beleszólt, amibe egyáltalán bele lehetett szólni az ő pozíciójában, vagy úgy érezte, hogy kötelessége beleszólni, példátlan módon beszélt bele a belpolitikába, átlépve minden diplomáciai korlátot és a jó ízlés határait. Mi találkoztunk annak idején. Tudtuk, hogy a Szabad Demokraták Szövetsége nyugati kapcsolatok terén sokkal jobban áll, mint mi, összehasonlíthatatlanul jobban, és úgy gondoltuk, hogy akkor meghívjuk a nagyköveteket a barakkba, az Óutcai barakkba, ahol elkezdtük a munkát egy idő után, amely a székhelyünk volt akkor. Meghívtuk először az amerikai, majd pedig a szovjet nagykövetet, utána aztán a németet, franciát, olaszt stb. és

hadd mondjam el a tapasztalatomat. Akkor a Szovjetunió nagykövete itt nálunk Sztukalin úr volt. Ő megérkezett a barakkba, majdnem teljes vezérkarával, jöttek majdnem hatan vagy heten és egy nagyon tisztességes, európai hangvételű, korrekt beszélgetés volt. Az amerikai nagykövet, Mark Palmer, megérkezett a helyettesével, kis híján az asztal tetejére dobta a lábait, jött csokornyakkendőben és közölte, hogy ő tulajdonképpen az SZDSZ-t támogatja, és nagyon örülne neki, ha az MDF is ezt tenné. Ez a Mark Palmer egyébként sorra járt mindenkit, minden helyen megfordult és a leghatározottabban és a legnyersebben közölte az amerikai követség, vagy a saját óhajait és instrukcióit. Volt egy másik beszélgetésünk, amikor meghívott ebédre, én akkor az azóta már elhunyt Joó Rudolfot, aki külügyesünk volt az MDF-ben, őt kértem, hogy jöjjön velem, Palmer pedig hozta a maga emberét a követségről, azt hiszem, az első titkára volt, aki a Jurta Színház-beli összes nagy ellenzéki gyűlést, legalábbis az MDF-ét végigülte, ott volt, hallott mindent, ami ott elhangozhatott és az ebéden azzal kezdte a beszélgetést Mark Palmer, hogy hát ő azt hallja mindenfelől, hogy antiszemita a Magyar Demokrata Fórum. Én akkor ajánlottam neki, hogy a mellette ülő kollégáját kérdezze meg, aki ott volt a Jurta Színház minden rendezvényén, hogy vajon hallott-e egyetlen egy szót is, vagy egyetlen egy gesztust tapasztalt-e, ami antiszemitizmusra utal. Hát ugye az a szerencsétlen ember ott mellette nem nagyon tudott mit mondani, mert nem hallhatott, nem volt ilyen. A kampány folyt Nyugat-Európában és hát természetesen itthon is, aminek az volt a lényege, hogy minden áron meg kell akadályozni azt, hogy ne az SZDSZ, hanem az MDF győzzön a választásokon. Soros György meghívott egyszer egy ebédre, azért mondom ezt el, mert ezek nem magánügyek, és elmentem, megbeszéltem a többiekkel, egyetértettek, hogy hallgassuk meg. Soros akkor azzal állt elő, hogy ugye tudja, hogy hova húz a szívem. Mondom neki, hogy igen, tudom, az SZDSZ-hez. Igen, azt mondja, én nagyon szeretném azonban támogatni a Magyar Demokrata Fórumot jelentős anyagi eszközökkel. S mondom neki, Soros Úr, mi az ára. Hát azt mondja, minek ez a két párt. Mondom, én úgy tudtam eddig, hogy mintha többpárt-rendszert akarnánk teremteni Magyarországon. Nincs közünk sem ideológiai alapon, sem politikai irányultságunkat tekintve az SZDSZ-hez, úgyhogy ez nem megy. A beszélgetés így

aztán átfordult egy kis udvarias csevegésbe, és elváltunk. Így nézett ki akkor a helyzet, ez a saját tapasztalat, hát a dokumentumok, a tények nagyon sok mindent igazolnak e tekintetben azt hiszem, olyanira, hogy például a kezembe került a napokban egy Szokay Imre által készített feljegyzés, amelyben javasolja a magyar külügynek, hogy Mark Palmer tevékenységét, ha jól emlékszem a kifejezésre: „észrevételezze”. Tudniillik annyira nyilvánvaló volt a beavatkozás és annyira durva és nyers volt ez a beavatkozás, hogy ez fel kellett, hogy tűnjön mindenkinek, akár a politikában, akár az államigazgatásban dolgozott. Na most ez körülbelül a '89-es év második felére, főképpen őszére már nyilvánvalóvá tette a számomra, hogy itt egyszerűen kikerül a kezünkől az irányítás, már az irányításnak az a része, ami egyáltalán ránk vonatkozhatott és meggyőződésünk lett egyre inkább, hogy ez a nyers külföldi beavatkozás és elsősorban döntően az amerikai beavatkozás eldönti Magyarországon a helyzetet előre jó néhány évre. Én szerintem, ez bár vitakérdés lehet, el is döntötte. Eldöntötte abban az értelemben, hogy bár az MDF győzött a választásokon - nem túlságosan nagy arányban az SZDSZ-hez képest -, de valójában az Antall-kormány gazdasági okokból is - Németh Miklós erről sokkal pontosabban tud beszélni, és szólt is róla - a saját helyzetét valamint képességeit illetően, ideológiai vagy politikai okokból is, teljesen beszorult egy olyan helyzetbe, ami szinte természetesen vezetett a bukásához. Lehet, hogy akkor is oda vezethetett volna, hogyha felkészültebbek vagyunk valamennyien. Szokták mondani, a politikai bizottság akkori elemzésében is olvasható, ott elhangzik többször, hogy felkészületlen a kormányzásra az ellenzék. Hát persze, felkészületlen volt csakugyan, ez igaz. Felkészületlen volt egyszerűen azért, mert hol készült volna fel, és mikor készült volna fel, és milyen eszközökkel készült volna fel. Én arra nagyon jól emlékszem, úgy emlékszem Németh Miklós miniszterelnöksége idején történt az, hogy megkaptuk az Ó utcában a kormány-előterjesztéseket egy időben azzal, hogy az MDF fűzze hozzá a véleményét, szóljon hozzá. Hát ugye ezek jó vaskos anyagok voltak, mi kénytelenek voltunk ettől eltekinteni, mert egyszerűen nem volt kellő információ. Márpedig információ hiányában mi okoskodhatunk, blöffölhetünk, mondhatunk sok mindent, ez azonban komolytalan dolog lett volna, nem voltak eszközeink, nekünk még titkárnőnk sem

volt, nem volt levelezésünk, nem volt pénz, nem volt információ, tehát gyakorlatilag semmi sem volt. Volt valamiféle akarat, volt elszántság, és ebből az elszántságból természetesen következett nagyon sok olyan dolog, ami olyan erőfeszítés jellegét mutatta, ami mögött megalapozott gazdasági, főképpen nemzetközi politikáról szóló alapos tájékozottság nem volt. Nem is lehetett. Mi a sajtóból tájékozódunk, főleg nemzetközi ügyekben. A sajtóból levontuk a saját magunk következtetéseit, de valójában ellenőrizni sem tudtunk semmit, a híreket sem tudtuk ellenőrizni és a háttérben folyó tárgyalásokról pedig végképp nem tudhattunk semmit. Nyilvánvaló volt egyébként a számunkra, hogy a folyamat, ami elindult itt, ebben a térségben, beleértve ebbe az egész térséget, az nem csak visszafordíthatatlan, de más ütemben történik, mint ahogy azt nyugati politikusok, külügyes hivatalnokok gyakran látták. Erre nagyon jó példa volt Jugoszlávia. Amikor engem meghívtak a németek Bonnba, amikor már nem voltam vezetője az MDF-nek, mégis kérték, hogy menjek el feltétlenül, én ott sok politikussal, országgyűlési képviselővel, parlamenti képviselővel, gazdaságpolitikussal, sajtóssal találkoztam és a külügyben az e térséggel megbízott vezető emberrel volt egy hosszas beszélgetésem és egyszer csak a beszélgetés közben megkérdeztem, hogyan vélekednek Jugoszláviáról. És akkor rám nézett, s nem értette, hogy jön ide Jugoszlávia. Mi pedig itthon nagyon jól tudtuk, hogy az a kreatúra állam, amit Jugoszláviának neveznek, nem maradhat meg. Azt nem tudta senki, hogy mikor, milyen körülmények között, vagy hogyan bomlik fel, vagy mi történik pontosan, de azt tudtuk, hogy ennek meg kell történnie. Emlékezzenek vissza, hogy akkortájt az olasz külügyminiszter, aki igazán jól ismerhette Jugoszláviát, a németek, mások, mind késleltetni akarták a jugoszláv folyamatot, mind arra törekedtek, hogy Jugoszlávia maradjon meg a maga egészében. Ezt azért mondom el, mert nagyon sok más ügyben is ez volt a jellemző, úgy érzem, a nyugati magatartásra, tehát részben az erőteljes beavatkozás, Amerika részéről első sorban, részben pedig az értetlenség, a bizonytalanság a folyamatok ütemét és lefutását tekintve. Az természetes volt, hogy a német kérdésben is érezhető volt ez a különbség. Nyilvánvaló volt a számunkra, hiszen tapasztaltuk gyakran, hogy Nyugat-Németországban hogy fogadták azt, hogy Magyarország megnyitotta a határokat. Hogy fogadták azt a tevékenységet, ami az

NDK-s állampolgárok támogatását, az átjutás támogatását jelentette. Azt mondhatom, hogy lényegében amolyan euforikus állapot uralkodott akkor a németek körében elsősorban, de én tudom, hogy a franciák (nem a francia politikusok), a francia értelmiség körében is. Ott politikusokról nem beszélhetek, de sok francia értelmiséggel találkoztam, jártak is itt, magam is jártam kint. Euforikus volt valóban a hangulat Magyarországgal kapcsolatban. Na, most ez az eufória nyilvánvalóan egyenesen vezetett oda, hogy megnövelte a hazai politikusok presztízsét Nyugat-Európában, megnövelte az ellenzék presztízsét is, de eligazodni olyan mértékben, mint itthon tudtunk ezekben a viszonyokban, ők nem tudtak. Nem is tudhattak természetesen, hiszen nem ismerték belülről. Egyet tudtak, és én úgy érzem, hogy ez volt a döntő, először az, hogy menjenek végbe a változások, szabaduljon fel, a Szovjet Birodalomból szabaduljon ki és a szovjet uralom alól szabaduljon fel ez a térség, a másik pedig, hogy ez a térség egyúttal bizonyos mértékig gazdasági és politikai préda legyen. Ez történt. Beáramlottak, fölfalták, amit föl lehetett falni, ehhez megkapták a hazai asszisztenciát bőségesen, és ezzel tulajdonképpen a rendszerváltás első szakasza befejeződött. Ami a határnyitást illeti, itt különféle vélemények elhangoznak nap, mint nap még mindig, én úgy gondolom, hogy anélkül, hogy ebbe ne lett volna egyetértés a kormány és az ellenzék között, legalábbis az ellenzék fő erői között anélkül ez ilyen simán nem mehetett volna végbe. Azt tehát ki kell zárni, úgy gondolom, hogy bárki, egy személy kisajátítsa magának ezt a dicsőséget, ami ezzel jár, egészen biztos, hogy a kormány határozott döntése nélkül nem ment volna, és nem ment volna az ellenzék határozott követelése és melléállása nélkül sem. Egy közvetlen élményem van ezzel kapcsolatban, Horn Gyula külügyminiszter hívott föl egyszer, elnökségi ülést tartottunk éppen, ott az emlegetett Ó utcai barakkban, és valamikor estefelé egyszer csak jön a telefon, hogy Horn Gyula azt kéri, hogy ha lehet, azonnal látogassam meg. Küldi a kocsit értem. Elnökségünk egyetértésével, bementem hozzá. Nagyon érdekes helyzet volt, egy nagy, hatalmas irodában egy lámpa égett csak az íróasztalán és ott ült a lámpa mögött a félhomályban Horn Gyula. Az egészen volt valamilyen sajátos, sötét, bizonytalan, homályos jellege. S hát vártam, hogy most miről van szó, hogy mi ez, ami ennyire sürgős és mi az, amihez én feltétlenül kellek. És akkor

elmondta, hogy mire készülnek, mire készül a kormány, elmondta, hogy ez természetesen lényegében szerződésszegéssel egyenértékű az NDK-val szemben. Ezt csak akkor teszik meg, hogyha az MDF támogatását élvezik. Na, most mi a furcsa az egészben? Természetesen Horn Gyula pontosan tudta erről az MDF véleményét, hiszen több ízben elmondtuk a sajtónak, elmondtuk a nyilvánosság előtt, a legtermészetesebb volt, hogy az MDF e mellé áll. Mégis a politikus nyilván arra törekedett, hogy megkapja formálisan is azt a támogatást, ami ehhez kell az ellenzék részéről, vagy legalábbis jól jön, másodsorban pedig, hogy mintegy bemutassa a saját személyét, mint ennek az ügynek a képviselőjét. És ez nem baj, csak ebből is azt a tanulságot tudom leszűrni, hogy ezt meg lehet tenni, de nem szerencsés az, és ez az ellenzékre is vonatkozik, a kormányra, és általában minden hasonló helyzetre, vagy akárkire azokból az időkből, hogy valaki kisajátít magának egy folyamatot, azt a látszatot kelti, hogy ő vezérelte ezt meg ezt a folyamatot. Sok vezér volt akkor Magyarországon. Magyarország az elnökök állama volt akkor, az elnökök társadalma volt, sok párt alakult, mindegyiknek volt elnöke, aztán jöttek a klubok, egyesületek, még nem tudom mi az ördög, tehát mindennek volt vezetője és természetesen mindenki úgy igyekszik beállítani a dolgokat, vagy önkéntelenül is arra emlékszik csupán, amit ő tett egy ügyben. Én úgy látom, hogy az a bizonyos páneurópai mozgalom, maga az MDF és döntő mértékben és a döntő pillanatban maga a kormány megtette, és külön-külön mindenki egybehangzóan megtette azt, amit ebben az ügyben meg kellett tenni. Éppen Németh Miklósnak mondtam a szünetben, hogy a miniszterelnök úr és Gorbacsov találkozásának valamiféle jegyzőkönyvét olvastam nem régen. Hogy milyen volt a politikai helyzet, kiolvasható egy ilyen szövegből. Épp mondtam neki, hogy amikor előadja Gorbacsovnak, hogy hát a határt délen, nyugaton megnyitjuk, akkor a szövegből az az érzésem támadt, olyan kép állt elém, hogy Gorbacsov egy picit elfordítja a fejét és úgy elnéz valamerre. És ez kifejezi tulajdonképpen tökéletesen az akkori szovjet gorbacsovi magatartásnak a természetét, hogy tudniillik nem nagyon akartak beleszólni már abba, amibe nem volt muszáj. Mikor Sztukalin úrék nálunk voltak, a nagykövet úrtól megkérdeztük, hogy ha Magyarországon mégis úgy alakulna, hogy komoly ösz-szetűzésekre kerül sor, amit nem akarunk ugyan, akkor hogyan visel-

kedne az itt állomásozó szovjet katonaság. Persze a választ tudtuk, nyilvánvaló volt a válasz, hogy ők nem avatkoznak be, akármi történik, parancsuk van rá, nem avatkozhatnak be. A helyzet logikájából fakadt ugyanis hogy biztosak voltunk abban, hogy amíg a Szovjetunióban változás nem történik és Gorbacsov marad a helyén, addig nem kell a szovjet beavatkozástól tartanunk. Az ugyanis logikailag teljesen szembe ment volna az egész gorbacsovi politikával. Egy esetre gondoltunk, ami valóban veszélyes helyzetet teremthetett volna, az, ha összeáll erőteljesen egy Gorbacsov ellenes Internationalé a szovjet lágereben, tehát a térség országaiban, és ehhez személyi feltételek voltak azért bőségesen, és ha ehhez csatlakoznak szovjet belső erők, elsősorban katonai erők, akkor, ha Gorbacsov menesztése következik egy ilyen szituáció következtében, valóban lett volna mitől tartanunk. Egyébként a szovjet jelenléttől abban az időszakban már nem kellett félnünk. Ezért én úgy látom, hogy tulajdonképpen az az ügy, amiről itt ma szó van, a határnyitás és az NDK állampolgárok kiengedése, az NDK-val való viszony teljes fölfordulása, megváltozása, ez gyakorlatilag egyrészt hazai kezdeményező erővel és bátorsággal, másrészt pedig a szovjet álláspont erre hajlásával együtt mehetett végbe. Ugyanez a véleményem a nemzetközi kérdések egyéb területén is. Tehát ha azt kérdezik, hogy a rendszerváltást tulajdonképpen Magyarország indította-e és azon belül ki indította, vajon felülről jött-e ez az egész, az MSZMP bomlási folyamatával összefüggésben, vagy pedig alulról kezdeményeztük ezt valahányan, vagy miképpen történt, akkor azt fogom mondani, hogy megint az események összjátéka, az akaratok egybehangzása játszott elsősorban szerepet, még akkor is, ha más-más politikai akaratok átszínezték, más-más hatalmi ambíciók átszínezték és adott esetben más-más ideológiai alapokon álltak a szereplők.

Köszönöm szépen a figyelmüket!

Dr. Janza Frigyes

Köszönöm szépen elnök úrnak a rendkívül érdekes előadását. Az utolsó két előadás tehát a politikusoké volt. Vagy, ha szigorúbb akaro-
rok lenni egy miniszterelnök esetében, akkor az államigazgatás vezetője tartott előadást, de hát az mégiscsak politikai természetű volt. Ez

a megközelítés nagyon fontos egy tudományos konferencián is, ugyanis ez az a tartomány, amihez mi a legritkábban férünk hozzá, szabályaink szerint egyébként is politikamentes szervezetekről van szó a rendvédelmi szervek esetében. Másrészt '89-et megelőzően az az egészen direkt befolyás, amivel a politika rendelkezett a rendvédelmi szervek irányítását illetően, most is tetten érhető sok tekintetben - az alaptörvényből fakadóan, jelenleg is a kormány irányítja a rendőrséget. Amikor ezekről a kérdésekről beszélgetünk tudományos értekezleteken, akkor mindig olyan értetlenül figyelem a kérdésfelvetőket, hát ki irányítaná más, ha nem a kormány a rendőrséget, de azért ez már egy áttételes mechanizmuson működő szerv napjainkban. Nehéz megérteni azt, hogy amit a politika önmagában is diplomáciai és nemzeti érdekek mentén félig „subrosa”, félig nyíltan, de jellemzően inkább háttéralkukon keresztül próbált meg lebonyolítani, a rendszerváltás időszakában milyen felkészületlenül érthette azokat a végrehajtókat, akiknek az akkori cselekményeket kellett kezelniük. Tehát van mit kutatni.

Mindkét előadás világosan rámutatott arra, hogy vannak olyan területek, a mi szakmánkat a rendvédelmet illetően is, ami a politikából velünk összefüggésben megragadható, ahol van mit kutatni. Ezért nagyon szépen köszönöm, azt a példát, amelyet Sallai tanár úr a könyvével mutatott, ez a példa bizony átragadhat másokra is és sokkal elmélyültebb, tudományosabb igényű kutatásokat folytathatunk a múlt feltárása érdekében. De most nagyon érdekes lenne azt megnézni, hogy amiről a kutató beszélt, illetve amiről a politikusok beszéltek, egy történész hogyan látja.

Úgyhogy tisztelettel felkérném következő előadónkat, Szakály Sándor professzor urat a Nemzeti Közszerológiai Egyetem tudományos rektor-helyettesét előadásának megtartására.

A rendszerváltás időszaka, az ERJ lebontása, a kelet-német állampolgárok Magyarországról való kiléptetése történész szemmel

Dr. Szakály Sándor

Elnök úr, köszönöm szépen!

Tisztelt Miniszterelnök úr, Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim! Németh Miklós miniszterelnök úr előadásában utalás történt a forrásokra és arra, hogy a történelem milyen fontos lehet és mennyire fontos, hogy amikor nem ismerünk forrásokat, mennyire nehéz hitelesen a múlt bemutatására vállalkozni.

Engedjék meg, hogy két dologgal kezdjem. Az egyik az úgy hangzik, hogy a történész nagyobb, mint az Isten, mert amit Isten nem tehet meg, azt a történész igen, a múltat változtatja meg. Azt gondolom, hogy ez egy történész számára nem lehet követendő dolog. Van egy másik dolog, amin azt gondolom, szükséges, hogy elgondoljunk. Létezik a megélt és a megírt történelem. Én úgy gondolom, hogy az előző előadásokban - Sallai János barátomat most nem ide sorolnám, hiszen ő levéltári kutatásokat végzett -, a megélt történelemről volt szó.

Ha az előbb elhangzott két előadás megélt történelmét kívánnák megírni, akkor kiderülne, hogy a történész levéltári forrásokkal számos esetben nem találkozhat, hanem jön az oly sokat emlegetett és egyébként a történetírásban nagyon fontos oral history-nak nevezett műfaj, amikor a résztvevők, a szemtanúk mondják el az emlékeiket és idézik fel az eseményeket. Ez mindig akkor jó, ha valamennyi résztvevőt meghallgatjuk. Utána vakarjuk a fejünket, hogy vajon hogy rakhatjuk össze az egészet.

Bocsássanak meg, hogy egy rövid példát hozok és nem a határnyitás, illetve az elektromos jelzőrendszer lebontásával kapcsolatban. 1991-ben Magyarország hadba lépésének 50. évfordulóján rendeztünk egy nemzetközi konferenciát Budapesten és azt kérték a kassai magyarok, miután Kassát érte repülőtámadás, hogy ez a konferenciát tartó társaság menjen el oda, és Kassán is gyakorlatilag ugyanazok az

előadások hangozhassanak el, amelyek Budapesten, a kassai magyarok is hadd hallgathassák meg azokat. Három egykori, a Horthy Miklós Nemzeti Repülőalagnál Kassán kiképzésen levő, akkor 16-17 éves fiatalember - 1991-ben már idős urak - velünk jöttek és a kassai reptéren majdnem egymásnak estek. Mindhárman ott voltak 1941. június 26-án Kassán, látták az eseményeket és mind a hárman más-ként emlékeztek. Tehát gondoljunk bele abba, hogy miként és hány-féleképp lehet emlékezni ennek a jelzőrendszernek a lebontására. Elhangzott, hogy mit talált a miniszterelnök úr az eléje tett papírokban, milyen számokkal szembesült, és a kódokat miként kellett megfejteni, és miként emlékeznek a Határőrség akkori parancsnokai, vezetői, miként, ha most későbbre utalok a Páneurópai Piknik kapcsán az a néhány, nem biztos, hogy jól mondom a szakkifejezést, útlevel kezelő, aki ott kezelte volna az útleveleket, miként a döntéshozó. És miként emlékeznek azok a németek, akkor még keletnémetek, vagy, ahogy a németek mondják, „oszik”, akik elhagyhatták ezt az országot és vajon mennyire van az emlékezetünkben az, hogy nem ők voltak az elsők - legalábbis én így tudom -, akik az akkori hivatalos és egyébként szocialista Magyarország illetékeseinek apró szem hunyogásával elhagyhatták ezt az országot. Nem németek voltak. Nem hiszem, hogy rosszul tudom, hiszen személyesen találkoztam az „eseménnyel” és engedjék meg, hogy ezt fölelevenítsem! Nevezetesen Ceausescu Romániájából Magyarországra érkezett és menekült magyarok, akiknek megadatott az a lehetőség, hogy az osztrák határrendészeti szervek elfogadták azokat az útleveleiket, amivel ők Romániából kijöttek, ha a magyar határőr behunyta a szemét. S azért mondom ezt, mert életemben először voltam ösztöndíjas 1986-ban Ausztriában és kétszer, háromszor hazajöttem a négy hónap alatt vonattal, s a vonaton utazott az egyik alkalommal egy magyar hölgy az édesapjával. A hölgy már hosszabb ideje külföldön élt, tehát nem román és nem magyar állampolgár volt, úgymond hivatalos volt az útlevele, az édesapját a Román Szocialista Népköztársaság állította ki, és ugye a Keletiben szállt föl az útlevel ellenőrzés, Hegyeshalomnál leszálltak, váltottak. Körülbelül Tatabánya környékén elvették az útlevelet az idős úrtól és azt mondták neki, hogy ezzel nem lépheti át az magyar-osztrák határt.

A lánya kiment, könyörgött, sírt, megpróbált mindent, de szó sem lehet róla, volt a magyar határőr válasza. Majd amikor Hegyeshalomnál a magyar személyzet leszállt, akkor visszaadta az útlevelet a magyar határőr és jó utat kívánt. Az az érzésem, hogy ez nem egy egyéni kezdeményezése volt annak a határőr őrmesternek, aki ezt megtette - hivatásos volt és nem sorállományú -, hanem feltehetően azoknak a döntéshozóknak, akik ezt megengedték és azoké a határőr-szerveké, akik, s amelyek az Erdélyből menekülteket - bocsánat Erdély csak a Király-hágón túl -, tehát romániai területen élő magyarokat átengedték.

Önök jobban tudják, mint én, hogy a román-magyar határon azt hiszem román oldalról több volt a fegyverhasználat, mint abban az időszakban a nyugati határon Magyarország és Ausztria között. Kalandos történetek vannak, hogy miként és hogy jöttek, hogy hogyan épített valaki sínautót a vonat mögé, földobták miután már megvolt az ellenőrzés, hogyan jöttek át a vonat mögött és így tovább.

Azok a keletnémetek pedig, akik itt voltak, várták és készültek arra, hogy történjen valami, mert a jónak a világban nagyon gyorsan, ahogy szokták mondani, híre terjed, és az, hogy elkezdték Magyarországon letekerni a szögesdrótot, hogy megszűnt az elektromos jelzőrendszer, hogy nem egészen ugyanakkor, nem egészen ugyanott, jelképesen átvágták a drótot, és hogy az MDF aktív közreműködésével, én azt gondolom, hogy Bíró Zoltán ezt megerősíti, nevezetesen az MDF debreceni szervezetének aktív közreműködésével és szervezésével, létrejöhetett az a Páneurópai Piknik, amelyik az első – és én így mondanám, Önök lehet, hogy szakszerűbben és jobban tudják – félig-meddig hivatalos elengedése, kiengedése volt a keletnémet állampolgároknak. Ehhez természetesen kellett az is, hogy az Európai Parlamentben és az Európai Unióban meghatározó szerepet játszó személy, Habsburg Ottó, aki tekintélyt vívott ki magának, és akit, ha jól tudom, az esemény fővédnökének is megnyertek, aki ha nem is örvendett olyan tiszteletnek, mint adott esetben II. János Pál pápa és nem biztos, hogy mindenkit ugyanúgy megfogtak a gondolatai, de aki életében személyesen beszélhetett vele, vagy hallgathatta az interjúit, vagy Hanák Gábor és Bokor Péter sorozatát látta vele, akkor tapasztalhatta azt, hogy egy reménybeli, vagy egy majdhogynem királyi és trónörökös, vagy egy trónvárományos miként vált európai

polgárrá és távol élve Magyarországtól, nem magyar születésüként, miként volt képes közép-európaiként és magyarként gondolkodni és karolta föl azt az eseményt. Azt gondolom, hogy mindaz, ami aztán 1989. szeptember 11-én bekövetkezett, az következménye mind-ezeknek, amire én most röviden utaltam.

Legyünk őszinték és tegyük azt hozzá, hogy én így látom, legalábbis ha az előadás címében így van, hogy „egy történész szemével”, hogy egy kis ország, amely minden estben kiszolgáltatott a mindenkori nagyhatalmaknak, akkor képes megtenni ezeket a lépéseket, ha azok a nagyhatalmak - vagy az a nagyhatalom, amelyhez hozzácsapódott, hogy egykor fölfűzték - meggyengülnek. S ilyenkor lehetnek olyan dolgok, amelyek közös nemzeti érdeket jelenthetnek, lehetnek olyan dolgok, amelyek politikától függetlenül és pártpolitikai hovatarozástól függetlenül közös gondolkodásra készítenek bennünket. Magam úgy vélem, hogy ennek az országnak a polgárai 1989-ben, szeptemberben szinte 100%-ig egyet értettek az akkori Magyar Népköztársaság kormányának döntésével, hogy nyíljanak föl azok a sorompók és azok a kelet-német, a Német Demokratikus Köztársaságból itt lévő németek elhagyhassák az országot. Miniszterelnök úr messze jobban tudja, mint én, hogy a két ország közötti megállapodást, amely ezt egyébként korábban kizárta, hogy ebből az országból akár Jugoszlávia felé is el lehessen menni, megváltoztatták és az hangzott el, illetve azt mondták, hogy nem tartjuk be, illetve nem tartjuk érvényben ezt a megállapodást és a Németországi Szövetségi Köztársaság - hivatalosan ez a neve függetlenül attól, hogy mi mindig „németezzük” a Deutschlandot -, a Németországi Szövetségi Köztársaság budapesti nagykövetsége az én ismereteim szerint nem kevés úti okmányt állított ki, amellyel ezek a személyek német állampolgárok lehettek. És miért lehettek német állampolgárok? Mert függetlenül attól, hogy a Németországi Szövetségi Köztársaságnak az NDK-ban volt egy érdek-képviselési irodája, amit nem nagykövetségnek neveztek, mert egyik fél sem érezte úgy, hogy a másik ország legitim. A sokat nevelgetett nyugat-németek úgy érezték, hogy német állampolgárság és Németország egy van, tehát aki német és úgymond kelet-német, de ha olyan területre jut, ahol ő már nyugat-német lehet, akkor ő már gond nélkül nyugat-német is lesz. És ezt a németek betartották, mert nem kellett sok mindent tenni és egy biztos, amit én

nem tudhatok, hogy mi minden történhetett a háttérben, mert azok az ausztriai barátaim, akik ezzel a kérdéssel akár csak újságírói szinten foglalkoztak, azt tudták mondani, hogy a Páneurópai Piknik kapcsán, de úgy a határnyitáskor is már számos helyen autóbuszok tömegei várták a német menekülteket. Tehát én így fogalmaznék, hogy fölkészültek a menekültek fogadására, és ha a történész, vagy pedig a jelenlévők próbálnák értékelni azt, hogy ez milyen nagy esemény volt, akkor azt hiszem, nyugodtan mondhatjuk azt, hogy a XX. századi történelem 1945 utáni időszakának egyik nagyon nagy eseménye. Gondoljanak bele - és most ne abba, mert most azt szokták mondani, azt hiszem, Sallai János is idézi a könyvében, ha jól olvastam, ha nem, akkor majd helyre igazít -, hogy Kohl kancellár azt mondta ugye, hogy a Berlińi falból az első téglát többek közt Magyarország verte ki. Mi '56 kapcsán szoktuk mondani, hogy a kommunizmus koporsójába az első szöveget a magyar '56 verte, de azt gondolom, hogy ennek óriási jelentősége volt, mert egy korábban a XX. századi történelem folyamán megalázott, kisémmizett kis Magyarország függetlenül a társadalmi rendszerétől, amit akkor szocialistának neveztek, európai, vagy világszemlélettel is hatalmas lépést tett. Én nem tudom, nyilván ezt Németh Miklós miniszterelnök úr tudná cáfolni, vagy megerősíteni, hogy milyen, és mekkora kockázatot vállaltak az ország vezetői akkor ezzel a lépésükkel. De egy biztos, a világ szeme 1956 után, legalábbis így látom, elsősorban a korabeli sajtó tanulmányozása alapján, ismét Magyarország felé fordult. Egyébként bevallom őszintén, hogy majdhogynem láttam a határnyitást, én akkor jöttem vissza Ausztriából autóval, de nem éjfélkor, hanem korábban, de láttam hosszú sorokat így Győr felé. Gyanússá vált a dolog, és amikor jöttem, igaz késő este volt és a rádióban már elhangzott a bejelentés, akkor már megértettem, hogy vajon mire várnak, és azt hiszem, hogy ezt a bejelentést ugyanúgy várták a szolgálatot teljesítő határőrök ott, hogy fölnyithassák a kaput, mint azok, akik nekiindultak. És én azt gondolom, hogy 1989 szeptember 11-e a magyar történelem és a magyar szív számára rendkívül fontos. És gondoljanak bele, hogy 1989 milyen tragikus lehetett a létező kelet-német, vagy NDK szocializmus számára, amikor a Stasi budapesti kirendeltsége, mondhatom így talán, hogy csomagolhatott, amikor a Balatonnál

kihelyezett ügynökök már nem kellettek, hogy sok ropogós 50 forintossal fizessenek vadonatúj farmeröltönyeikben.

Pincérkedtem egyetemistaként, és hát érdekes módon föltűntek mindig ők, és az ember azonnal látta, hogy az a vadonatúj Wrangler farmeröltöny az nem biztos, hogy egy nyugat-német állampolgárt takar, akcentusuk még esetleg elment, vagy a kiejtés, mármint az ő részükről, de amikor sok 50 forintossal fizettek, akkor pontos tudtuk kik ők, mert az NDK állampolgárok csak 50 forintost kaphattak papírpénzben. Úgy látszik, hogy arra nem gondoltak, hogy ezt egy egyetemista pincér is kiszúrja. Mindenesetre csomagolni kellett, és gondoljanak bele abba, hogy milyen életváltozás történt meg a Balatonnál. És most ne arra gondoljunk, hogy örültünk az NDK-s lányoknak, persze ez tagadhatatlan. Gondoljunk arra, hogy milyen hálózat működött a Balaton-parton. És szégyelljük kicsit magunkat, hogy ebbe a hálózatba, többes számot használók, pedig nem voltam az, közülünk is voltak a társszervek, akik együttműködtek.

Van egy fiatal kolleganő a Pécsi Tudományegyetemen, Slachta Krisztina, aki ezzel a kérdéssel foglalkozik, hogy miként figyelték a kelet-német állampolgároknak a nyugat-németekkel való találkozását a Balatonnál. Ugyanakkor, ha gazdaságtörténész lennék, akkor azt mondanám, hogy a közigazdász Németh Miklós vezette kormány nagyot hibázott, mert az ország egy jelentős bevételi forrástól esett el. A kelet-német és a nyugat-német találkozók Európában máshol - igazán csúnya szó - nem is „zajlottak”, mint Magyarországon.

Aki megélte a '70-es, '80-as évek Balatonját és 1992 és '93 után, mert az első két évben még jöttek a német turisták, a kelet-németek, akik akkor egyszer megmutatták, hogy be tudnak menni a vendéglőbe, megvehetnek két lángost is a gyerekeknek a strandon, s mi több, még sört is ihatnak és utána elindultak a világba, ahova korábban nem járhattak. De számukra nem ez volt a lényeges, hanem az, hogy szabad embereknek és szabad polgároknak nevezhették magukat és ez Magyarországnak köszönhető. Sokan azt gondolják, hogy mi eltúlozzuk az érdemeinket és azt mondják, hogy ez nem is volt olyan hatalmas tett, nem is volt ez egy lényeges dolog. Én a magam részéről nem így látom, nyilván, ahogy nagyon sokan történelmi eseményeket vizsgálnak, nem minden esetben jutnak arra a következtetésre, bár ugyanazokat az eseményeket nézik, vagy tekintik meg és látják,

de mégis azt jelentette, hogy az én meglátásom szerint egy olyan folyamat indult el ezzel a határnyitással, ami egyúttal egy több mint 40, vagy közel 45 esztendővel azelőtti eseményt zárt le, a II. világháborút. Ne feledkezzünk el arról - nem vagyok jogász, itt többen vannak nyilván, és főleg nem nemzetközi jogász -, hogy 1989, a két állam egyesítéséig létezett ugyan két német állam, tagjai voltak az ENSZ-nek, a FIFA-nak, 1964-ig, közös csapattal vettek részt az olimpiákon kelet-németek és nyugat-németek, de ez a két ország megszállt ország volt. Aki járt mind a kettőben, persze érezhette a különbséget, a keleti zóna, az a szovjet megszállt zóna volt, az NSZK, vagy Nyugat-Németországban, pedig három megszálló hatalom volt. 1990-ben jártam Freiburgban, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársaként az akkori főigazgatómmal egy konferencián, és Freiburg városa francia megszállás alatt állt. Franciák voltak ott, s bocsánat a kitérőért, jól jelezte azt a hangulatot és jól jelezte azt a helyzetet, ahogy Franciaország, illetve az ott szolgáló francia katonák és a német hatóságok egymással játszottak.

A Francia Tiszti Kaszinó adott helyet a konferenciának, ahol egy szovjet vezérezredes volt az egyik sikeres előadó Sztálinról írt könyvével, és még sokan mások. A lényeg az, hogy a Francia Tiszti Kaszinóban, természetesen, ahogy az illető Nyugat-Európában, jöttek ebédelni a francia tiszt urak, s megálltak, ahol ott voltak a parkolóórák. Föl se merült bennük, hogy bedobják azt a néhány pfenniget, majd jött a német közterületés, hogy így fogalmazzak, ő pedig rátette a büntetőcédulát, majd miután a tiszt megebédelt, kijött, fogta a büntetőcédulát, összegyúrta, s bevágta a szemétkosárba, mert ő francia rendszámú autóval jött, és ő itt a megszálló hatalom képviselője. Tudom, hogy furcsán hangzik, amit mondok, és esetleg mosolyognak rajta, hogy, hogy gondolom ezt, hát így gondolták az amerikaiak, a britek és a franciák. És 1989. szeptember 11. az én megítélésem szerint, az addig békeszerződéssel nem rendelkező - most nem tudom, bevallom őszintén, hogy azóta aláírták-e a békeszerződést Németországgal, szerintem most sem, mert Japánnal sem írták alá még a békeszerződést -, tehát egy békeszerződést alá nem írt négyhatalmi megszállás alatt álló ország egységesült, s vált Németországi Szövetségi Köztársasággá. Természetesen vannak belső problémák, vannak belső konfliktusok, hiszen milliárdokat kellett egykoron márkában,

majd azóta euróban az ország keleti felébe, hogy úgy szokták mondani, pumpálni, de létrejött az az egységes Németország, amelyre ilyen értelemben 45 esztendő kellett várni. Sokszor azt mondják, hogy egy-egy pillanat, vagy egy-egy apró mozzanat szükséges ahhoz, hogy nagy történelmi események történjenek. Nem akarom a jövő esztendőt példaként hozni, hogy ha véletlenül nem találják el, mert először a kézigránát nem robbant, utána mégis eltalálták Ferenc Ferdinándot, akkor nem biztos, hogy lett volna I. világháború. Mindenesetre, azt kell mondanom, hogy ilyen apró dolgok dönthetnek, lehet, hogy az apró döntés az Elektromos Jelzőrendszer lebontása, és ez nem udvariassági gesztus Németh Miklós miniszterelnök úr felé, amikor ő Moszkvában tárgyal, és lehet, hogy azon a 20 perc helyetti másfél órában egy olyan gorbacsovi bólintás indított el valamit és erősítette meg az akkori magyar politikai vezetést, hogy lehet, vagy meg lehet valamit lépni. Mert ne feledkezzünk meg arról, hogy amíg csak héják voltak egyik és másik oldalon, addig nem lehetett galamb lélekkel Európában egyesülést létrehozni. A meggyengült nagyhatalmak tudomásul vettek valamit, azt hiszem, hogy a hozzáértők, vagy a hozzáértőnek magukat gondolók sok mindenben törnek a fejüket Málta kapcsán, aztán korábban ugye Reykjavikkal kapcsolatban, hogy mi minden hangozhatott el ott és milyen döntések születtek, mi indított meg egy folyamatot, vagy egy utat.

Azt mi nem tudjuk, vagy legalábbis én nem tudom, elnézést kérek, hogy a folyamatot hol és miként indították meg, de történészként úgy látom, hogy ez a folyamat ebben a helyzetben és 1989-ben Magyarországon meghatározó volt. Gondoljanak bele, hogy milyen eufórikus állapotot jelentett azok számára, akik elhagyhatták Magyarországot. Mi lehetett az oka annak, hogy Kozma Imre atya a 10. évfordulón nem kapott semmit, most pedig köszönhetjük innét a távolból is, mert 50 éve szentelték pappá, és a hétvégén azt hiszem meg is tisztelik ez alkalomból őt. Hogy kiürülhetett a Magyar Máltai Szeretetszolgálat zugligeti háza, hogy a református gyülekezetek, amelyek kelet-németeket fogadtak be, vagy a területét ilyen értelemben kinőtt nagykövetség épületéből és kertjéből ki lehetett menni, és nem volt ugyanez a helyzet, ha belegondolnak, Prágában, nem nyílt meg egyből ott a határ, hiszen ugye azt lehet mondani, tán így fogalmazhatnánk, hogy Prágában a német nagykövetséget, az NSZK nagykövet-

ségét megszállták a kelet-németek. De nem ez a lépés következett be, itt pedig bekövetkezett ez a lépés, de elhangzott itt szintén a miniszterelnök úr részéről egy mondat, amikor Vranitzky kancellárt érintette. Nehogy azt gondoljuk, hogy a nagy politikai és a nagy történelmi folyamatok ellenére ez az eufória mindig minden formában hatott, mert jöttek, akik azt mondták, hogy ezek lebontották az elektromos jelzőrendszert, mi pedig fölépíthetünk valamit, mert idáig megvédték bennünket a nem kívánt dolgoktól is, aztán a világútlevelükkel mi meg most már beengedtük őket, meg másokat is beengedtek, ha kiutazhatott az ember, de most akkor mi van, és akkor az úgynevezett nyugat-német politikusokban is megfogalmazódott a gondolat, hogy kérem szépen mi lesz majd az egységesülő Németországgal. Lehet-e, és nekem ez egy kérdésem önmagam fele és a válaszom általában nem mindig nyeri el mindenkinek a tetszését, nevezetesen az, hogy lehet-e diktatórikus rendszerből demokratikus úton építeni egy demokráciát? Nem biztos, hogy mindig úgy lehet. És ez azért érdekes, mert általában a diktatórikus rendszer hasznélvezői szokták megkérdőjelezni azt, ha velük szemben úgy akarnak eljárni, ahogy ők évtizedeken keresztül eljártak másokkal szemben, és akkor követelik a demokráciát. Tehát Németországban ez is egy óriási problémát jelentett, és nem a határnyitás, az itteni határnyitás határozta nyilván meg, de ha látják most azokat a bírósági ügyeket, vagy hallunk róla, vagy tudunk róla, hogy adott esetben lehet-e a Stasi egykori alkalmazottja egy levéltárnak a meghatározó kutatója. És azt mondják, hogy a demokrácia jegyében ezt meg kell engedni. Szóval komoly problémák merülnek föl, de ez már egy építkező része a dolognak és én azt gondolom, hogy az építkezés itt indult el ebben az értelemben, és nyilván elfogult vagyok Magyarország iránt, mondhatnám így, hogy a szülőföldem, vagy a hazám iránt, mert tett egy lépést és tett egy vállalást, amiben volt bizonytalanság. Az akkori ellenzék, a szerveződő ellenzék tagjaiban is ott volt a kérdés, hogy az említett 100 ezer fős szovjet haderő, a Déli Hadseregcsoporth vajon mit tesz? Ugyanazt mondta a nagykövet, hogy természetesen nem fogunk beavatkozni, és ha ott is vannak kavicsok? Gondoljanak bele, hogy később a Szovjetunióban, Moszkvában puccskísérlet volt, vagy katonai hatalomátvételre történt kísérlet. És ha akkor valaki másként lép, és másként dönt? Mert ne gondolják azt el, és ezt önök valószínűleg jobban tud-

ják, vagy legalább olyan jól, mint én, hogy minden - ahogy akkor mondták - szovjet embernek nem biztos, hogy öröm, hogy létrejött Oroszország és megszűnt a szovjet birodalom. Nem mindenki figyeli egyformán és értékeli az eseményeket, én pedig azt gondolom, hogy ez a határnyitás nem csak Magyarországnak és Németországnak, de annak a birodalomnak is sokat jelentett. És ne feledkezzünk meg arról, és itt mintha úgy hangzott volna el egy utalás, ami talán még kapcsolható ehhez, ha én jól értelmeztem, hogy Mitterand elnök mintha kicsit csikorgatta volna a fogát, és úgy állt volna, és talán az emlegetett „vas lady”, Margaret Thatcher sem lelkesedett azért, hogy Európában legyen egy egységes Németország. Gondoljanak bele, az a Németország, amely a történelme folyamán akár a XIX. század, akár XX. században egyébként európai nagyhatalom volt, és azzal, hogy egyesült, megint Európa egyik legnagyobb hatalma lett, és ha úgy őszintén belegondolunk és végignézzük, akkor úgy tűnik, hogy jelen pillanatban is Európa meghatározó hatalma. Maga mögött tudja a birodalommal még rendelkező Nagy-Britanniát, vagy a birodalom töredékeivel rendelkező és a Loire-t egyre inkább elveszítő Franciaországot. Tehát nagyon sajátos és nagyon érdekes, és nem vagyok biztos benne, hogy a franciák olyan nagyon-nagyon örültek ennek a határnyitásnak. Nem vagyok benne biztos, hogy a britek – bár ők feltehetőleg kevésbé vagy hűvösebben fogadták -, de nézze el nekem Miniszterelnök úr, az az érzésem, hogy ezért a lépéséért Ön nem lesz a brit birodalom lovagja. Ha netán az, akkor megkövetem. Nem azért, mert mindenki a saját érdekeit nézi. És én úgy gondolom, hogy Magyarország, mint oly sokszor a történelemben, de lehet, hogy elfogultság tőlem, nem csak a saját érdekeit nézte 1989-ben, hanem azokét az embereket, akik itt hetekig vártak nem egyszer – talán túlzás, ahogy fogalmazok – étlen-szomjan arra, hogy felnyíljon az a sorompó, és azt gondolom, hogy ez a sorompó egy európai egyesüléshez vezetett. Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Dr. Janza Frigyes

Köszönjük szépen a történésznek. Érdekes volt az ív, amit felrajzolt. Két apró kérdésem lenne, az egyik inkább egy megjegyzés, hogy diktatórikus társadalmakból demokráciát építeni lehet-e demokrati-

kus úton és meg is lehet próbálni. Hogy mennyire megpróbáltuk akkor, arra egy példa. Nem tudom, mennyire államtitok, mennyire nem, lett-e titkosítva, vagy nem, mert én nem néztem utána. '89-ben összehívtak minket, néhány vezető beosztású tisztet az akkori állambiztonsági vezetők – név szerint tudjuk mondani őket: Harangozó és Horváth tábornok urak – nem tudom, hogy ki volt ott, de még a helyszínt is meg tudom mondani, a kápolnában volt fenn az RTF-en. Nem emlékszem pontosan mikor történt, aki esetleg ott volt, az majd segít, és akkor kiigazít. Ott a következő hangzott el (akkor pluralista társadalmat mondtunk, nem mondtunk rendszerváltást, már csak utána kezdtük el használni ezt a fogalmat,) szóval: pluralista társadalomba megyünk és fel kell készíteni az erőinket arra, hogy ezt a pluralizmust tiszteljék. Lesznek itt különböző tömegmozgások, ilyen mozgás, olyan mozgás, politikai mozgás, demonstrációk, tüntetések, és ezeket megfelelően tudnunk kell kezelni annak érdekében, hogy ne összetűzésekben, ne anarchiában és ne az utcán dőljenek el a dolgok, hanem a politikai terepen tudjuk tartani a folyamatokat. Kérem, ez egy rendőrségi megnyilvánulás volt még a rendszerváltás előtt. Tehát igenis voltak arra utaló jelek, hogy a politikai akarat megjelent már a fegyveres testületeknél és ezt úgy tudtuk lefordítani a magunk nyelvére, hogy első lépésként írásos dolgozatokat kellett készítenünk. Egy hónapos határidőt kaptunk annak leírására, hogy a különböző tömegmozgásokkal kapcsolatos jelenségeket hogyan tudjuk kezelni. Ez valahol az irattárakban nyilván megtalálható. Az időpont az érdekes, tehát még messze '89 elején vagyunk, tehát még nincs is május 2-a, az Elektromos Jelzőrendszer lebontása, még nincsen Nagy Imre temetés, még nincs semmi, tehát még a '89-es utolsó MSZMP kongresszus sincs, de a levegőben már benne van a gondolat, a „rezdülés” amiről Miniszterelnök Úr is szólt. Igen, akkor már bennünk rezgett az egész jövőbeli történet. Tehát szeptember 11. amennyire egy folyamatnak az eleje, legalább annyira a befejezése is. Tehát nem előzmény nélküli. Ennek ismerete nagyon fontos a számunkra.

És akkor ehhez kapcsolódik a kérdésem: most, hogy létrejött a Nemzeti Közszerológiai Egyetem, most már van egy történész végzettségű tudományos rektor-helyettesünk is, tudunk-e tenni valamit annak érdekében, hogy az eddig még elzárt forrásokhoz is hozzájussunk, és célirányosan ezt a folyamatot – együttműködve azzal az

intézettel, amit a korábbi előadónk, Bíró Zoltán úr vezet – valahogyan a hallgatók bevonásával jobban feldolgozzuk, mint eddig. Tudom, hogy várni kell még a különböző titkosszolgálati levéltárak megnyílásával, amelyek azért lényegesen befolyásolhatják a véleményünket, de én úgy gondolom, hogy a mi hallgatóinknál, különösen a rendészettudományi kar hallgatóinál, szorgalmazni kellene ezeknek a kutató szakdolgozatoknak vagy egyéb feltáró tevékenységeknek a jövőbeli sorsát.

Dr. Szakály Sándor

Akkor most hadd mondjam azt, hogy az egyetemen működő három, vagy reményeink szerint négy doktori iskolában foglalkoznak ezzel.

Dr. Janza Frigyes

Köszönöm szépen!

Azért egy nagy élmény, hogy ha a fegyveres karok mellett hála Istennek egy történész-bölcsész rektor-helyettesünk van, mert néha nem árt a rendvédelem terén gondolkodók agyába bevinni egyéb szempontokat is. Az a 8-10 év, amiről beszélt professzor úr, hogy az egyetem felépítése ennyi időt igényel, nos, az mondjuk csak 3 év a mi elképzeléseink szerint, de ez a különbség a rendőr-határőr-katona és a politikus történész között. Köszönöm szépen!

Nos, elérkeztünk a kiadott programunk utolsó etapjához, és két nagyon izgalmas előadást hallgatunk meg azoktól, akik ott voltak a vártán '89-ben, Nováky altábornagy úrtól és Vidus vezérőrnagy úrtól. Tisztelettel felkérném Nováky Balázs altábornagy urat előadásának megtartására.

A határórség a rendszerváltás sodrában

Nováky Balázs

Tisztelt Miniszterelnök Úr, Miniszter Úr, Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Hát, ahogy így elnézlek benneteket, hirtelen azt gondoltam, hogy hál' Istennek megint van határórség, de hát ez csak egy ilyen kis felvillanás volt, de azért van, mert a lelkekben, szívekben, fejekben megvan. Szeretném, ha nem éreznék, hogy visszaélünk a türelmetekkel, mert mi a Vidus Tibor tábornok úrral most ketten fogunk beszélni. Nem ugyanazt, de tulajdonképpen ugyanarról.

Bevezetőként azért engedjétek meg, hogy szóvá tegyem, hogy nagyon örülök, hogy most már három olyan anyaggal találkoztam (a szóvá tevés pozitív értelemben), a Jánosé a harmadik, ami ezeket az éveket, ezeket az eseményeket meglehetősen nagy tudományos alaposággal, körültekintéssel sok-sok összefüggésben mutatta, vetette papírra és került könyv formájába. Igaz, hogy ez még nem a vége, hiszen annyi minden van még, ha csak az itt felvillantott dolgokat; a miniszterelnök úrtól kezdve, vagy utalok a mondandómra is – akkor kiderül, hogy rengeteg dolog van még, amit azért körbe kellene járni, helyére kellene rakni.

Hadd tegyek egy megjegyzést a címre - már ami a mi kettőnk előadásának címét illeti -, az a cím, hogy „A Határórség a rendszerváltás sodrában”. Számomra egy kicsit pejoratívnak tűnik a dolog, mert ha valakit sodor valami, az már kellemetlen, mert az vagy árvíz, vagy lavina, vagy valami hasonló. Szeretném közölni így a bevezetőben, hogy minket nem sodort semmi. Be is fogom bizonyítani. Mondandómat ugyan rövidre fogva, de két tekintetben szeretném előadni. Az egyik az, ami a címből is kiderül, hogy határórség és rendszerváltás. Ez egy lényegesen tágabb kérdés, és nem egy évet vagy nem másfelet ölel fel, mint mondjuk ebben a folyamatban néhány esemény, mint konkrétan mondjuk a Páneurópai Piknik, vagy ami a jelzőrendszerről szól, illetve a rendszerváltást megelőző folyamat legfontosabb záróaktusa talán, a németek kiengedése. Az első részéhez a mondandómnak a következőt említeném: Rendelkezésemre áll rengeteg tény,

adat, stb., de senkit nem akarok ezzel untatni, megtalálhatóak ezekben az anyagokban, tehát ha én most azt mondom, hogy 1989-ben hány határsértő volt, az csak egy szempontból mond valamit: hogy sokszorososa az előző éveknek. A rendszerváltás tulajdonképpen – ha most asszociálni akarnék, akkor azt mondom, hogy – az elektromos jelzőrendszer váltása egy másik határőrizeti rendszerrel, akkor ez a határőrségi rendszerváltást jelenti bizonyos értelemben, kapcsolódva a társadalmi méretekben megtörtént rendszerváltáshoz. De a gondolat nem 1989-ben vagy 88-ban született, hogy felül kellene vizsgálni az elektromos jelzőrendszer helyzetét, állapotát, sok aspektusból került erre sor. Egyáltalán nem lényegtelen kérdés ezekben az években és eseményekben, hogy ugyanúgy, mint ahogy a társadalom egészében – utalt rá Miniszterelnök úr is – én is azt kell, hogy mondjam a határőrségnél is egy generációváltás következett be. Ami egy teljesen más szemléletű, más perspektívában gondolkodó fiatal vezetőket jelentett, ahonnan eredtek akkor talán eretneknek számító gondolatok. Egyébként az egyik legnagyobb műhelye ennek a gondolkodásmódnak pont Győr volt, nem véletlen, hogy itt zajlottak olyan események, amik történelminek mondhatók, de ezt majd meghagyom a Vidus tábormok úrnak. Tehát lezajlott egy olyan, vagy elkezdődött és a nyolcvanas évek közepére lezajlott egy olyan generációs váltás, ami már egy teljesen más szellemiségű vezetést és gondolkodást jelentett.

1986 – ha most nagy hangsúlyt akarok adni ennek a dátumnak, akkor azt kell, hogy mondjam, hogy az elmúlt évezred utolsó évtizedeiben vagyunk, amikor arról beszélünk, hogy '86, akkor már eretnek gondolatokként ugyan, de felmerült, hogy vajon ha a déli határainkat mindenféle ilyen nagy eszköz és erő nélkül is hatékonyan tudjuk felügyelni, akkor vajon miért kell a nyugati határon ez a jelzőrendszer, ami nekünk már több gondot jelent sokkal – meg anyagilag az országnak is – mint ami hasznot hoz. '86-ban elkészült az első változat, hogy vizsgáljuk felül szükségességét.

'87-ben – egyébként elhoztam egy anyagot – '87 őszén a Székely tábormok úr, a Határőrség országos parancsnoka, terjesztette fel a Belügyminisztériumba azt az anyagot, amelyben tulajdonképpen az alternatívákat sorolja fel azzal a zárógondolattal, hogy a Határőrség vezetése egyértelműen a lebontás mellett teszi le a voksot. Tehát 1987. Ekkor már azért sok minden látszott, ha egy kicsit kijebb te-

kintett az ember, a környező országokban is voltak olyan folyamatok, amik ugyan nem egyeztek meg a Magyarországgal, de mégiscsak egyfajta változás iránti törekvés volt. Gondoljunk csak azért Lengyelországra, és így tovább. Akkor már '87-88-ban egy kicsit bonyolódott a keleti szomszédunk, Románia helyzete is. És hát elkészült egy anyag, ami kb. egy olyan jó félévre valahová bekerült egy fiókba. És amikor jött az új belügyminiszter, Horváth István úr, akkor újra előkerült és találtunk partnereket a minisztériumban ahhoz, hogy tűzzék napirendre ezt a kérdést, hogy az elektromos jelzőrendszer elbontásra kerüljön. A Vasfüggöny megfogalmazást azt meghagyom a tulajdonosának, Sir Winston Churchill-nek – tehát elektromos jelzőrendszeréről beszélek.

És akkor új lendületet vett ez a dolog, és volt még néhány, ami a kulisszák mögött zajlott ugyan, de így utólag beszéltünk róla. A Határőrség egy valamilyen irányú menekülési kényszerben volt. Ez pedig egy fajta lehetett: előre menekülni. A kényszer alapja a következő: titokban a Magyar Honvédség kitalálta a Vámőrséggel egyetemben, hogy hogyan lehetne a Határőrséget ebbe a két szervezetbe integrálni. A zöldhatár őrizetét a Magyar Honvédségbe, a határátkelőhelyeket a Vám- és Pénzügyőrségbe. Ez nem vicc, nehogy azt higgye ám valaki, ez igen komoly szinteken, ott a két szervezet műhelyeiben készülő dolog volt, és akkor mi azt gondoltuk, hogy hát ez a lehető legrosszabb megoldás minden szempontból, akkor találjuk ki, hogy mi a megoldás, és akkor jött az, hogy akkor legyen rendészeti jellegű és hivatásos határőrség. Tehát ez a gondolat is benne volt már abban, amikor az elektromos jelzőrendszer megszüntetésében gondolkodtunk, már egy ilyen nagyléptékű, strukturális és egyben feladatrendszerbeli problémán is, sőt egy harmadikon is: miután egy Minisztertanácsi rendelet volt mindössze, ami a Határőrség tevékenységét szabályozta, mi felvetettük, hogy talán törvényi szabályozásra is szükség volna. Minden részletezés nélkül a '89 májusi Minisztertanácsi ülés ezzel a kérdéssel foglalkozott és most egy mondatot felolvasok abból, ami ott, ebben az anyagban benne van: „... ha elindul a folyamat (elektromos jelzőrendszer átalakulása, stb.), akkor a '90-es évek közepére korszerű, rendészeti jellegű, Nyugat-Európához illeszthető határőrség lesz.” Tehát ez a '89, Minisztertanácsi határozat egy konkrét mondata, sok egyéb mellett.

Ha most átugrok jó néhány évet, akkor azt kell, hogy mondjam, hogy a kilencvenes évek közepére egyébként lett is. De egy gondolattal – vagy kettővel – még visszatérve '89-re: maga a döntés előkészítése – ahogy a Miniszterelnök úr is felvázolta – ez folyamatos volt. Voltak nagy dilemmák, hogyan, miként csináljuk, a szomszédok mit fognak szólni, és így tovább. Puhatólóztunk mi is, de a szomszédok is. Csak úgy megjegyzem, hogy '88 novemberében egy váratlan meghívást kaptam én a szovjet határőrség egyik vezetőjétől, Ungvárra, egy két napos találkozóra. Horváth Zoltán úr - itt ül – ő velünk volt a delegációban tolmácsolni, és hát Ungváron megjelentünk, de már Záhonyban meg kellett inni egy vodkát, Ungváron még kettőt, és akkor felültettek egy repülőre bennünket, a sajátjukra, mármint a határőrségére, és elvittek Odesszába. Én sejtettem, hogy azt akarják megtudni, hogy most mi lesz az elektromos jelzőrendszerrel, mondtam a kollégáknak: „Gyerekek, senki egy szót nem szólhat. Ha megkérdezik, megmondjuk. Ha nem kérdezik, úgy kell nekik.” Este elvittek az operába, utána megvacsoráztunk, reggel felültünk a repülőre, visszajöttünk Ungvárra újfent – engem közben meghívtak egy szovjet vezető unokája keresztapjának, és így tovább. És mielőtt elköszöntünk tőlük, akkor azt mondtam: „Na figyeljete ide! Ha ti most visszamentek Moszkvába, és nem mondjátok meg, amiért ide küldtek benneteket, akkor nektek annyi. Hát menjete haza, mondjátok meg, hogy az elektromos jelzőrendszert lebontjuk.” Pont. Még döntés se volt ugyan, de hát május 2-án sem volt döntés, amikor Hegyeshalomba Vidus Tibor volt akkori győri kerületparancsnokkal elmentünk – esküszöm, én a mai napig nem tudom, hogy miért nem valami magasabb szinten történt, hiszen volt ennek akkora jelentősége politikai értelemben is, hogy talán egy Miniszterelnök, vagy mondjuk egy országos parancsnok, egy belügyi államtitkár ezt elővezethette volna. Az a lényege az üggynek, hogy szó nélkül tudomásul vették tőlünk keletre ezt a tényt, hogy le fogjuk bontani, és helyette nem egy másik rendszert csinálunk.

Április 18. Ugyancsak Győr, itt kezdődött a bontás próba gyanánt, amit nem fejeztünk be, nem hagyunk abba. Május 2-án deklaráltan megkezdődött, és van egy érdekes momentum a még a dolognak: amikor a bontás ténye került miniszteri értekezletre, ott nagyon kardoskodtak amellet többben, vezetők - nem szakmai emberek hozzáte-

szem -, hogy az kerüljön bele a döntésbe, hogy mikor legyen a vége, abban az anyagban, ami a Minisztertanács elé ment. Földesi altábornagy úr, aki akkor államtitkár volt és korábban a Határőrség parancsnoka, addig-addig győzködött mindenkit, hogy belekerült, hogy a kezdet '89. Így lett tulajdonképpen aztán a Minisztertanácsi határozat teljes, ami meghatározta azt is, hogy mikor kell elkezdni és mikor kell befejezni. Hát a részletek nélkül augusztus 1-jén Kőszegen tartottam egy sajtótájékoztatót két dologról: az egyik az volt, hogy a kormányhatározat értelmében a határral kapcsolatos összes korlátozást eltörölték – gyakorlatilag a határvonalig minden külön engedély nélkül bárhol bárki elmehet, a másik pedig az volt, hogy az elektromos jelzőrendszer lebontása szinte teljes egészében megtörtént. Egyébként az év végére teljes egészében be is fejeztük. Először az átkelőhelyek körüli területeken, aztán pedig az erdőkben, hegyekben, stb. stb.

Tehát ez a folyamat így zajlott, és hát ennek természetesen híre ment, és a nyári szabadságukat itt töltő NDK-sok gondolták nagyon sokan, hogy akkor ez talán egy nagyon jó lehetőség átlépésre. Annak is híre ment, hogy a fegyverhasználat tulajdonképpen totálisan tilos volt: egy 1988-as belügyminiszteri utasítás bírálta felül a korábbi, a '83-ast, amiben arra az esetre szűkítette a fegyverhasználatot, ha fegyveres támadás éri a határőrt, és katonaszemély által ráadásul, vagy mások testi épségét kell megvédeni. Nahát akkor, amikor a Páneurópai Piknik volt, meg azt megelőzően, aki azt mondja, hogy milyen jó ember ő, hogy nem adott ki tűzparancsot nem mondd igazat. Ha kiadta volna, most szabadulna a börtönből. Hát ilyen egyszerű az élet. Erről majd azért még szólok egy szót. Tehát tulajdonképpen az NDK állampolgárok megfelelő háttérrel - persze információs bázissal és így tovább - erre készültek, csak az volt a baj, hogy ez ügyekben igazándiból állást foglalni senki nem nagyon akart, vagy tudott, mi pedig erről a témáról nem tudtunk semmit. Elég bonyolult volt a helyzet, és mi ott őrlődtünk a határon, azzal, hogy mit kezdjük az egészszel. Kaptunk egy instrukciót, hogy gyakoroljunk pozitív diszkriminációt velük. Akkor jöttek azok a helyzetek, amikor a kiskatona okosabb volt, mint mi, és őket illetné a dicséret, nem pedig a tábormokot, vagy az ezredest vagy az őrnagyot. Az egyik katona egy táblát csinált magának papundeckliből és egy nyilat rá, és odaírta né-

metül, hogy Grenze. És ő álldogált ott a táblával és a németek mentek a határ felé. Ilyenek is voltak, nem is kevés. Egyébként én egy múzeumban láttam ezt a fényképet.

Érdekes, hogy Németországban ezekről az eseményekről a Német Történeti Múzeumban, Bonnban talán több dokumentum van, mint Magyarországon. Jártunk ott, egy nagyon érdekes múzeum. És bizony ott a magyar történet, tehát az NDK-s állampolgárok kiengedése ügyében eléggé komoly teret szenteltek ennek, miközben itthon, Magyarországon én nem tapasztaltam. A határőrségnek voltak emlékei, minden kerületnek múzeuma volt, itt Győrben is egy csodálatos múzeum, Körmenden, Nyírbátorban, Miskolcon, Balassagyarmaton... hadd ne soroljam, és ma egyszerűen nem tudni, hogy ezek hová lettek. Hol vannak ezek a tárgyak? Hogy a Hadtörténeti Múzeumban azoknak, akik a fegyveres erők részeként éltek hosszú évtizedekig, emléke nincs Magyarországon, ma. Annak a Határőrségnek, akinek megítélésem szerint józanságán – és főleg, még egyszer mondom –, a tiszték és a kiskatonák helytállásának nagyon sokat köszönhet az ország. És ma itt tartunk. Ma határőrség sincs, hogy mást ne mondjak, de ezt nagyon jól tudjátok. A tények azok nagyon makacs dolgok, nemrég olvastam, hogy vitatják, hogy létezett-e Dugovics Titusz, egyáltalán leugrott-e onnan, lerántotta a törököt a zászlóval, vagy nem. Azt még csak értem, hogy ezen lehet vitatkozni, mert ember nincs, aki meg tudná mondani. Fel nem írták, filmet nem csináltak róla, és így tovább, na de ami az elmúlt évtizedekben történt, arról minden van, írás, fénykép, kép, és még élünk is ráadásul jó sokan, akik benne voltak. Igaz, hogy az ember emlékezete kicsit szelektív, és hajlamos kicsit eltévelyedni bizonyos irányokba, de azt helyre lehet igazítani. Szóval jó lenne ezeket az emlékeket is egységbe és egy helyre rendezni, úgy, hogy az utókor ezt majd pontosan tudja, hogy akkor, amikor felmerül, hogy elektromos jelzőrendszer bontás, akkor egy sokkal tágabb értelemben vett változásról van szó, egy ország, egy földrész, mondhatni Európa társadalmának, társadalmainak változásáról van szó, olyan folyamatok kezdetéről, amiről évekkel előtte nem is nagyon gondoltuk. És ma ezek hol vannak? Vannak részanyagok, én remélem, hogy az utódok majd azért ezt a kérdést a helyére teszik.

Egy szubjektív megjegyzést azért hadd tegyek még ebben a tárgykörben: nekem, amikor a 14 éves unokám feltette a kérdést, én adtam neki egy könyvet, hogy olvasd el öreg, és ebből mindent tudni fogsz, hogy mi történt akkor. És azt mondja nekem, hogy: Papa! Most neked higgyek, vagy a ... és mondta, hogy kinek. Mondom: Miért? Azt mondja: Mert az egészen mást mond. Hát mondom: Gyerek, dönts el, nem tudok mit mondani. Ezek tények. Erre mondja Churchill, hogy „az igazságot kimondani mindig kívánatos, de nem mindig szükségszerű”. De hát ilyen a világ. Úgyhogy azért jó, hogy így néha emberek, akik értenek hozzá, akik képesek objektíve vizsgálni a dolgokat. Leülnek, beszélnek róla, mert fontos ennek az országnak a történelme és annak az objektív szemlélése, mert a jövő alapja mindig az előző időszak ismerete, tapasztalatai.

Egy megjegyzést a Páneurópai Piknikhez: Bennünket akkor sok mindentől kihagytak azok, akikről itt áttételesen szó esett, akiknek voltak információik arról, hogy ott mi készül. Sejtéseink voltak, de konkrét információink nem. Ami instrukciót kaptunk, konkrétan például a Miniszterelnök úrtól, hogy a Piknik helyének egy km-es körzetében ne legyen fegyveres katona. Nem is volt. Három vagy négy tiszthelyettes volt ott, útlevelkezelő, náluk volt pisztoly, és ennyi volt az összes fegyver. Hát nem értem, hogy kinek volt az az ötlete (azóta is egyfolytában), hogy ott tömegvérengzést akadályozott meg bárki. Itt ül Kovács Gyula ny. ezredes, aki kiadta akkori soproni törzsfőnökként az utasítást az országos parancsnoki intézkedés alapján, hogy fegyverhasználatnak helye nincs a várhatóan csoportosan kifelé irányuló határsértést megkísérlőkkel szemben. A miniszteri utasítás kategorikusan tiltotta a fegyverhasználatot, akkor ki mit akadályozott ott meg – szabadjon megkérdezni tőle például, aki ezt állítja. Én nem azt mondom, hogy ő ott nem tett jó dolgot, dehogynem. És az összes többi is, aki ott volt. És az a Gulyás Mihály, akiről a Miniszterelnök úr beszélt, akiről videó van, amint viszi a kisgyereket a karján – ő nem jelentkezett sehol, hogy milyen hőstettet hajtott végre. Volt alkalmam megtapasztalni, hogy általában azok nem mennek sehová kopogtatni, hogy: de én is ott voltam!, akik azért tudják, tudták, kötelességüket megtették és mentek tovább. Hát ennyit a Páneurópai Piknikről. Az Oplatka úr könyvében – az első, ami ebben a témakörben átfogóan megjelent – benne van, én óvtam attól, hogy ezt

egyoldalú információ alapján így leírja, ő mégis leírta, hát azóta már egyszer a Nemzeti Múzeumban egy fotókiállításon mondta, hogy hát igen... De mindegy, ez már így van, sajnálatos módon. Ezt is én magamban már lezártam, csak nehezen veszi az ember tudomásul az igazságtalanságokat, és ez például az. De nem is akármilyen.

Tehát lezajlott a Páneurópai Piknik, és én sem tudom, hogy a Munkásőrség hogy került oda. Esküszöm. Ott voltak egyszer csak a soproni zsák szájánál, vagy mit tudom én hol. Aztán ugye eljött szeptember, egy kicsit tudathasadásos állapotban éltük meg, mert továbbra sem kaptunk olyan instrukciót, hogy pontosan mi legyen. Megint csak ujjal mutogatok rá, aki itt ül, aki leírta felterjesztésében, Kovács Gyula ny. ezredes, akkori soproni törzsfőnök, hogy például: ki kellene engedni az NDK-sokat saját, személyazonosításra alkalmas okmányukkal. Hiszen annyi gondot okozott a határon a szerteséjjel hagyott járművek - amiből kirabolták aztán az összes rádiót, meg mindent -, hogy a kiskatonák kezét nem tudjuk fogni. Tehát sok mindent rájuk kellett hagyni, és örülünk neki, hogy ilyen komoly emberre felnőttek és úgy tették a dolgukat, ahogy kellett. És eljött a szeptember 9-e, mi akkor kaptunk a Külügyminiszter-helyettes úrtól, Kovács Lászlótól egy anyagot, amiben arról tájékoztattott bennünket, hogy a német állampolgárok elhagyhatják 11-én 0 órától az országot, stb. stb. Mi megtettük a magunk intézkedéseit, egyébként azokban a napokban 11 és 21 között közel 18.000 – amit mi regisztrálni tudtunk – kelet-német állampolgár ment el az országból. Azt jó volt látni, ahogy fogadták ezt a lehetőséget és döntést. Rossz volt némely véleményeket hallani ugyanakkor ugyanebben a kérdésben, de hát az meg legyen az ő bajuk, az élet azért igazolt sok mindent, hogy helyes döntés volt. Akkori döntések kormányzati szinten vagy a mi szintünkön is helytállóak voltak. Nagyon nehéz időszak volt az, és még egyszer azt kell, hogy mondjam, hogy én olyan boldog voltam - vagyok is -, hogy ilyen emberekkel dolgozhattam együtt. A kiskatonákat is beleértve. És ezt csak megerősítette bennem aztán az ezt követő időszak, ami megint egy másik történet. Még ki se keveredtünk ebből a kérdésből, jött a román probléma: addigra már több tízezer ember jött át Romániából Magyarországra legálisan vagy illegálisan, és próbáltuk őket elhelyezni ott a határ mellett. Közben még bajlódtunk itt a nyugati határon a jelzőrendszerrel, a keletnémet problémával, és az

már csak hab a tortán, hogy amikor ott is rendeződött a helyzet - nehogy unatkozni merjünk -, jött a délszláv válság. De azért közben nem hagytuk abba a Határőrség hivatásossá való átszervezését. '94-ben kértem én arra engedélyt, hogy a délszláv válság miatt lassítsuk le a sorkatonák kiváltását, és '98-ig halasszuk el. Ehhez megkaptuk az engedélyt, tehát azokban az években sem unatkoztunk.

Tehát ha a Határőrség és a rendszerváltás dolgáról beszélünk - felvillantva dolgokat, vagy dióhéjban -, akkor a társadalmi rendszerváltás folyamatába kell ezt belehelyezni. Ha a gazdaság nem olyan, amilyen, akkor – ahogy a Miniszterelnök úr is mondta – nincs kihúzva a jelzőrendszerre esedékes pénz ugye, és így tovább. Tehát így egész az, hogy a határőrség hogy élte meg, és mi tett, vagy nem tett a rendszerváltásban. Egy biztos, hogy nem sodródott, hanem tette a maga dolgát lehetőségeihez mérten, hol jól, hol kevésbé jól, de legalább igyekeztünk, és nem sodródtunk el se jobbra, se balra, semerre, hanem végeztük dolgainkat. Amit én most is csak megköszönni tudok mindenkinek, és még egyszer mondom, most ha hazamegyek, akkor megint egy darabig azt fogom hinni, hogy van Határőrség. Lélekben biztos.

Köszönöm a türelmeteket.

Dr. Janza Frigyes

Köszönjük szépen!

Egyetlen egy megjegyzést tennék. Természetesen a kritikát elfogadjuk, és az előadás címét, azonnali hatállyal, közfelkiáltással módosítjuk, hogy a rendszerváltás folyamatában kifejezés szerepeljen a címben. Így megfelel? És akkor a történelemnek majd így adjuk át ezt a mai napirendet.

Tisztelettel felkérem Vezérőrnagy urat, hogy előadását szíveskedjék megtartani, parancsoljon!

A határórség a rendszerváltás sodrában

Vidus Tibor

Tisztelt Miniszterelnök úr, Miniszter úr, Hölgyeim és Uraim!

Annak a folyamatnak a kiteljesedéséről szeretnék szólni, ami a mai konferencia témája, és a történet másik - végrehajtási - oldalát megvilágítani, mondhatnám úgy is, hogy a miniszterelnöktől a kerületparancsnokig. Tehát abból az aspektusból tudom a gondolataimat közreadni, ahogy annak idején Győrben megéltük. Előzményként annyit tennék hozzá, hogy 1969-től teljesítettem szolgálatot a Határórségnél, először 12 évet Sopronban, majd 13 évet Győrben 94 végéig. A különböző beosztásokat végigjárva volt lehetőségem, hogy megismerjem az elektromos jelzőrendszer keretei közötti határórségi életet, és egy olyan ritka történelmi pillanatban voltam jókor, jó helyen, amikor a több mint 20 éve szolgáló elektromos jelzőrendszer elbontására sor került. Olyan időszaka volt a Határórség életének, amikor egy korszak lezárult, és egy másik időszakítás kezdődött a hivatásos határőrízeti rendszerének kialakításával, a határ- és idegenrendészeti feladatok ellátásával. Most is megtiszteltetésnek tartom, hogy szellemi és fizikai részese lehettem, természetesen nem csak magamra értem, hanem arra a korosztályra is gondolok, akikkel együtt ezt a feladatot előkészítettük, és végrehajtottuk.

A rendelkezésre álló rövid időben három momentum köré szeretném csoportosítani a gondolataimat, egyrészt a változások előzményei (1986-87), másrészt a változások előkészítése, végrehajtásuk megszervezése (1988-89), és harmadrészt a változások hatásai, a hivatásos határőrízeti rendszer kialakítása (1990-93).

Természetesen a szakaszolás teljesen önkényes, mert a valóságban egy folyamat részeként lehet csak értelmezni.

A kronológia publikus és ismert, tehát az alapvető dátumokat és történéseket én most nem szeretném részleteiben felidézni, csak néhány szubjektív benyomást a helyzetről elmondani.

Mi jellemezte a 80-as évek közepén a határórségi életet?

Mindenekelőtt az, hogy teljesen átrendeződött - az akkori terminológia szerint - a tiltott határátlépést megkísérlők döntő többsége, külföldi állampolgár (90-95%), a külföldieken belül pedig több mint kétharmaduk NDK állampolgár. A győri határőrszakaszon az elektromos jelzőrendszer 50 km hosszúságban Rajkától a hansági csatornáig tartott. Ezen a határszakaszon az elektromos jelzőrendszer 1985-ben 1426 alkalommal jelzett, ebből 10 alkalom, amikor embertől származott a jelzés. Ez a helyzet 1989. május 2-ig úgy változott, hogy 2157 jelzésből 71 volt határsértést megkísérlőktől, az összes többi műszaki problémából, vagy vadmozgásból származott. A jelenlévők többsége tudja, hogy egy jelzés esetén legalább három óra állománya riadózott, ami összességében 80-140 embert érintett. Ez a helyzet fizikai fáradtsághoz, fásultsághoz, közömbösséghez vezetett, és rendkívül magas költségkihatásai voltak.

A Magyar Honvédség 1985-től a nyári aktív időszakban minden nyugati kerületet megerősített egy MI 8-as helikopterrel, akik elsősorban a mélységi felderítésben vagy egy-egy akció segítésében vettek részt, de itt is magas volt a ráfordítás és rendkívül alacsony a hatékonyság.

A Határőrség belső életének változásai erre az időszakra meglehetősen dinamikussá váltak. A 80-as évek közepétől a Határőrségnél történt vezetői váltások kapcsán egy teljesen más szemléletű és fel fogású - és hozzá kell tennem - az elektromos jelzőrendszerhez, mint műszaki létesítményhez kevésbé kötődő fiatal garnitúra került különböző vezetői beosztásokba. Határozottan érződött ebben az időszakban, hogy új típusú szakmai igényre van szükség. Abban az értelemben másra, hogy meg tudjon újulni a Határőrség, és azokra az új kihívásokra, amelyek ebben az időszakban jelentkeztek, komplex szakmai válaszokat tudjon adni.

Színesítette a képet, hogy a Magyar Honvédség részéről határozott belső vágy jelent meg, miszerint szívesen integrálná a Határőrség egyes feladatait saját szervezetébe. A Vám- és Pénzügyőrség is megfogalmazta elképzeléseit a Határőrség egyes feladatainak átvételét illetően, ami tulajdonképpen a Határőrség megszűnését jelentette

volna. Ez egyfelől mutatta a „társszervek” gondolkodását és felfogását a Határőrségről, másrészt viszont a Határőrségen belül olyan inspirációkat szabadított fel, hogy cselekedjünk, előzzük meg ezt a helyzetet, és nyújtsunk olyan alternatívákat a kormány részére, ami alapján olyan döntéseket tud hozni, amiben a Határőrség változása az előrelépést és a fejlődést garantálja. A kormány végül úgy döntött, hogy a határőrség maradjon a Belügyminisztérium alárendeltségében, ám megújuló feladatokkal és szervezetekkel végezze jövőbeni tennivalóit.

A változások előkészítéséről néhány gondolat:

Elsősorban azért - amire ugyancsak itt már történt utalás -, mert az elektromos jelzőrendszer lebontását követően szinte azonnal - a politikában és a szakmán belül is - megjelentek azok a leginkább önmagukat fényező nézetek és vélemények, hogy ki is igazán az elindítója ezeknek a változásoknak. Szeretnék néhány időpontot és dátumot is felsorakoztatni annak bemutatására, hogy a Határőrség szakmai vezetése mennyire élenjárt az elektromos jelzőrendszer lebontásának kezdeményezésében.

Megerősíteném, hogy a Határőrség 1986 végétől önmaga kezdeményezte az elektromos jelzőrendszer műszaki és szakmai tapasztalatainak összegyűjtését, amiből előbb a Határőrség belső értékelése, majd pedig ez alapján BM miniszteri értekezlet, honvédelmi bizottsági, majd pedig kormánydöntések születtek.

1988 szeptemberében Győrben járt Földesi Jenő belügyi államtitkár, aki az országos parancsnok kíséretében tájékozódott e kérdéskörrel. Szeptember 26-án a honvédelmi bizottságnak volt kihelyezett ülése, ahol már Székely János a határőrség országos parancsnoka kimondta az elektromos jelzőrendszer politikai, erkölcsi és technikai elavultságát, illetve megszüntetésének, teljes lebontásának gondolatát. A HB ülés után az országos parancsnok azt határozta meg a győri kerület vezetésének, hogy vizsgálja meg és dolgozzon ki alternatívákat az elektromos jelzőrendszer lebontására és az elektromos jelzőrendszer nélküli határőrizeti rendszer megoldásaira. Ezt a feladatot a győri kerület vezetése 1988 végére elkészítette és felterjesztette az országos parancsnok részére. Közben október 26-án - amikor a felkészülés és a vizsgálódás még tartott - a belügyminiszter kíséretében

Pozsgai Imre is látogatást tett Győrben és Hegyeshalomban, ahol tájékozódott a korábban meghatározott feladatok előkészítettségéről. A látogatás végén a győri kerületnél tartott sajtótájékoztatón került kimondásra a politika szintjén a nyilvánosság számára a már sokszor idézett mondat.

A látogatásokat követően intenzív belső munka folyt arra vonatkozóan, hogy milyen lépések és feltételek szükségesek ahhoz, hogy a műszaki zár lebontható legyen. Az országos parancsnok részére készített feladattervben leginkább a várható határőrizeti hatások, a felderítő munka sajátosságai, a képzés és a műszaki-, technikai biztosítások, a pénzügyi hatások, valamint a vezetés és a szervezet korszerűsítésére irányuló elgondolásunkat fogalmaztuk meg.

Ilyen előzmények után került sor 1989. április 19-én Rajkán arra a műszaki, technikai belső határőrségi bemutatóra - sokak szerint próbabontásnak elkeresztelt napra - amikor a Határőrség vezetői részére bemutattuk, hogy milyen módon lehetséges az elektromos jelzőrendszer felszedése és lebontása. Talán akkor kevesen tudták, hogy nem csak a nyugati határszakaszon volt elektromos jelzőrendszer, hanem, 3 és fél kilométer hosszúságban a csehszlovák szakaszon is. A módszertani bemutató után, nyilván megvolt a szakmai értékelés, aminek a végkicsengése az volt, hogy menjünk tovább, és ne várjunk másra. Ezért április 23-a után a hónap végéig lebontottuk a rajkai szakaszt.

A fenti előzmények után kerül sor 1989. május 2-án Hegyeshalomban a sajtótájékoztatóra. Nováki úr és személyem tartotta ezt a tájékoztatót, ahol teljes egészében, a jelenlévő nagyszámú külföldi tudósító jelenlétében teljes azonosságra találtunk. Semmi olyan kérdés nem merült fel a döntéssel kapcsolatosan, ami megkérdőjelezte volna a döntés helyességét. Inkább támogató, bátorító vélemények és a feladat nagyságának műszaki problémái kerültek előtérbe.

Ami Hegyeshalomnál elkezdődött május 2-án, annak számomra kettős üzenete volt. Egyrészt a nyári idegenforgalom előtt voltunk, e tekintetben nem volt közömbös senki számára, hogy az idegenforgalmi szezon kezdetére - az ország kapujába - ezt a torzót el kell bontani. Másrészt - talán erősen szubjektív értelmezés, hogy miért He-

gyeshalomban kezdődött - pedig az, hogy Hegyeshalom és térsége a Határőrészen belül meghatározó irány volt, ami a határsértési kísérletekben, a forgalomellenőrzésben megjelent az országban, annak egyharmada a Győr-Mosonmagyaróvár- Hegyeshalom-Rajka térségében történt. Tehát úgy gondolom, hogy ennek a munkának egyfajta határőrségi elismerését is jelentette a helyszín kiválasztása.

A bontás üteme a tervezetthez képest lényegesen gyorsabban haladt, így május 2-a és augusztus 14-e között az alapvető irányokba lebontásra került a műszaki zár. Való igaz, ami a külügyminiszterek jelképes drótátvágását jellemezte, hogy szinte nem lehetett már olyan szakaszt találni, ahol demonstratív el lehetett vágni a drótot.

Összhangban a társadalomban végbemenő változásokkal, a Határőrség belső életében is nyitottabb, tette készebb, sokkal inkább a szabályoktól való elmozdulást eredményezett. Ez részben a feladat kényszere, részben pedig a felszabadultabb gondolkodás tette lehetővé. Tehát 89 nyarára kialakult helyzethez azt is hozzá kell tenni, hogy a nyugat-német televíziók műsoraiban, az NDK állampolgárok magyarországi tartózkodásával kapcsolatban két hír jelent meg. Egyik az, hogy bontják a vasfüggönnyt, a másik az, hogy a határőrök nem használnak fegyvert. Ez a két információ, éppen elég motiváció volt azok számára, akiknek a családjai évtizedek óta szétszakított állapotban voltak, akiknek korlátozott az ország elhagyása, a rokoni kapcsolatok ápolása. Nem csak a Máltai Szeretet Szolgálat, hanem a csillebérci és a zánkai táborok is tele voltak már augusztus közepére NDK állampolgárokkal. Hozzá kell tennem, hogy döntő többségük nagy türelemmel várákozott, de megjelentek a csoportos elkövetési módszerek, megjelentek az egyre erőszakosabb határsértési kísérletek, és megjelentek a magánszemélyek által szervezett célzott autóbuszforgalmak, taxisok közvetítésével kezdett virágozni az embercsempészet. Úgyhogy ennek belső kihatásai is érezhetőek voltak a határon. Talán a velem egy idősök még nem felejtették azokat a fényképeket, amikor az NDK-sok a járműveiket a határ közelében elhagyva, azt a magyarok időben felismerve, a teljes kifosztottság állapotába hozták egy éjszaka alatt. Nem hiszem, hogy dicsőségünkre vált ez a momentum.

1989 augusztusára kialakult egy döntési helyzet, amiben határozott és egyértelmű döntésre volt szükség. Mégpedig olyanra, ami feloldja, illetve megoldja – hazai és nemzetközi tekintetben egyaránt – a kialakult feszültségeket. Ilyen körülmények és előzmények között szerveződik augusztus közepén a Páneurópai Piknik. A történészek által – még napjainkban sem – teljes körűen feltárt a valóság. Több kényszerképzet és vízió is van a történetről, van, aki ezt szubjektíven próbálja kezelni, van, aki mélyebbre gondol és más összetevőket is lát ebben, de azért úgy vélem, hogy egy nagyon jól szervezett politikai kombináció részeként került sor a Páneurópai Piknik előkészítésére. Biztosnak is mondható, maguk a résztvevők sem vették észre, hogy mennyire eszközei ezen tennivalóknak a végrehajtásában, legyen az debreceni vagy éppen soproni MDF.

Mindenesetre figyelmet érdemlő, hogy a Páneurópai Piknik védnökei sem jelentek meg a rendezvényen, sőt egyetlen egy olyan politikai erő sem képviselte, képviseltette magát, aki a szervezésben jeleskedett. Egy kicsit úgy alakult, hogy valakik létrehoztak egy helyzetet és utána a végrehajtás pillanatában visszaléptek a háttérbe. A spontaneitásnak ellentmond, hogy a határ másik oldalán a szervezők már egészségügyi sátrakat, és különböző befogadó helyeket létesítettek egy várt helyzetre készülve. Érdemes lenne erre több figyelmet fordítani.

Az 1989. szeptember 11-i bejelentés a Határőréségen belül részben megnyugvást jelentett. A lebonyolítás egyszerűbb feladatot és tennivalót jelentett, mint magának a helyzet előzményeinek kezelése. Azok a határőrök – vezetők és útlevélkezelők – akik szeptember 11-én az éjjeli órákban a határátkelőhelyeken ott voltak egy soha át nem élt eufórikus állapotot tapasztalhattak, ahol elementáris erővel tört elő a szabadság utáni vágy. Egy kitörölhetetlen és szubjektív érzés ez. Hegyeshalomban az első hat órában több mint 7 ezer NDK állampolgár lépett át. Szeptember 16-a után pedig már teljesen lecsillapodott ez a folyamat. Összességében közel 20 ezer NDK állampolgár lépte át a határátkelőhelyeket.

A kritikus időszak lezárulásával, a műszaki zár lebontása utáni helyzet természetes folytatása volt, a hivatásos határőrizet alapjainak kidolgozása, feltételeinek megteremtése.

Ez a határőrségen belül a győri kerületnél kezdődött meg, 1989 végére felterjesztettük a hivatásos határőrízet rendszerének kialakítására vonatkozó elgondolást a magyar-csehszlovák határon, mintegy 150 km hosszúságban.

Az 1990. április 1-vel létrejött öt hivatásos őrs, olyan etalont és példát mutatott a határőrség egészének is, ami egy lehetséges megoldást jelent a hivatásos határőrízet keretinek megoldására. A leglényegesebb tartalmi változás az volt, hogy a katonai militáns jelleget egyre inkább a rendészeti típusú feladat vette át egy magasan felkészített hivatásos állomány közreműködésével.

A határőrség életében ez az 1985-1995 közötti időszaka a szervezet történetének legdinamikusabb és legfejlődőbb, a legtöbb ellentmondást is magában hordozó időszaka egy nagy kísérlet, aminek a végén 1994-re egy olyan hivatásos alapokon álló határőrségi struktúra jött létre, ami hatékonyan szolgálta az ország védelmét, határainak őrizetét.

Számomra külön megtiszteltetés, hogy a győri határőr kerület mindvégig élenjárt és aktívan hozzájárult a határőrségi változások megvalósításához. E helyről is köszönet illeti mindazokat, akik ezt a feladatot annak idején előkészítették és végrehajtották. Ez semmiképpen nem egy egyszemélyes show műsor volt, hanem egy közös csapatmunka és külön köszönetemet is szeretném megfogalmazni, akikkel ezt együtt végeztük: Kovács Dezsőnek, Teke Andrásnak, Borsa Györgynek, Bali Józsefnek, Banai Zoltánnak, Sarkadi Lászlónak és mindazoknak, akik különböző vezetői beosztásokban dolgoztak és segítettek ezt a munkát.

Köszönöm a figyelmüket!

Dr. Janza Frigyes

Köszönjük szépen Vezérőrnagy úrnak a nagyon alapos és adatokkal is alátámasztott előadását. Láthattuk a teljes menetét a maga kronológiájában néhány konkrét, a határrendet sértő adat feltűntetésével. Végére értünk az előadásoknak. Először is hadd reagáljak egy felve-

tésre: 25. évfordulója lesz a történetnek jövőre. Altábornagy úr kifogásolta a múzeum, illetve az emlékkiállítás hiányát.

Tisztelettel megkérném most a rektor-helyettes urat, hogy mint tudományos rektor-helyettes, kezdeményezze a Rektor úrnál az erre való felkészülés tudományos háttérét, másik oldalról viszont a két tagozatunk, a migrációs és a határrendész tagozat próbálja meg összegyűjteni azokat a szétszórtan feltalálható eszközöket, amelyekből esetleg egy kiállítást csinálhatnánk. A részletek kevésbé érdekesek, inkább csak az elhatározást szerettem volna közölni. Súlytunkbúgtunk a két tagozattal és így vagy úgy, szerényen vagy gazdagon, de megcsináljuk.

Ha az egyetem mellénk áll, akkor gazdagok leszünk, már nem pénzügyi okok miatt, hanem a tudományos segítség okán. Tehát ezt szerettem volna jelezni a konferenciának, hogy itt menet közben már egy ilyen elképzelés született és szeretnénk ezen az úton végig menni. Ennek az indokoltságát nem kell elmondanom. Tegnap beszélgettem a győri egyetem rektor helyettesével, aki elmondta, hogy előadást tartott az ifjú hallgatóinak a 2006-os rendőrségi túlkapásokkal kapcsolatos gumilövedék használatáról, aminek egyébként ő volt az egyik igazságügyi szakértője. Na, a probléma ott kezdődött, hogy a hallgatók zöme nem is tudta, hogy miről beszél, úgy hogy át kellett szerkesztenie az előadását, a korabeli híradókból be kellett vágnia kb. 10 perces anyagot, hogy vizuálisan bemutassa a fiataloknak, hogy mi történt 2006-ban. Ugyanis, ezek a 19 évesek akkor értelemszerűen 12-13 évesek voltak, és akik akkor még a politikával nem nagyon foglalkoztak. Döbbenetes hatása volt, megborzongtam, mikor ezt az esetet hallottam. Nekünk ez tegnap volt, és az egyetemi hallgatóságunk meg le kell vetíteni ahhoz, hogy egyáltalán tudják, hogy miről van szó. Hát még akkor a mi évfordulónk, a '89-es év mennyire igényli azt, hogy ne csak beszéljünk róla, hanem a fellelhető relikviákat összegyűjtsük, illetve azoktól a még élő szereplőktől, akik részesei voltak ennek a folyamatnak az oral history jegyében próbáljuk meg a visszaemlékezéseket összegyűjteni. Fantasztikus volt hallani altábornagy úr előadásában azt a részt, amikor arról beszélt, hogy mennyire tudatos volt a Határőrség részéről a felkészülés az elektromos jelzőrendszer lebontására és egyáltalán a műszaki feltételekre vonatkozóan. Gyönyörű szépen kijön ez Sallai tanár úr könyvéből is,

amikor hozza az adatokat, hogy nem egy hirtelen elhatározás és nem politikai nyomás, hanem egy jól megérett szakmai felismerés mentén történtek az események. Ez viszont tudományos szempontból, rendszertudományi szempontból arra hívja fel a figyelmet, hogy tessenek szíves lenni a szakmai szervezeteknek, elsősorban a saját szakmai érdekeiket és tudásukat belevinni az anyagokba, az állásfoglalásaikba, az előterjesztéseikbe, és nem a különböző politikai megrendelésekhez történő idomulási kényszer mentén hozzák meg a döntéseiket. Azért volt jó ezt hallani, mert ezekről a folyamatokról csak hallottam, de ilyen mélységben még nem ismertem. Amit tanár úr könyvében olvastam, és most az előadásban is hallottam, kifejezetten örültem, hogy amikor a szakmai megalapozottságú folyamatok találkoztak társadalmi változásokkal, külpolitikai változásokkal, e találkozások gyújtópontjában hirtelen a szakma tudott érvényesülni. Tehát soha ne adjuk fel a reményt, mindig legyünk szakmaiak. A legdemokratikusabb fogalom a szakmaiság.

Kérem szépen, a végére értünk, a forgatókönyv szerint kérdéseink lehetnek, de kötelességszerűen a kérdésekre és észrevételekre mindenféleképpen az előadóknak adom meg az első lehetőséget.

Kérdezném az előadóinkat, hogy kívánnak-e egymásra reagálni, vagy valamilyen kérdés vetődött-e fel? Amennyiben nem, abban az esetben Önök a lehetőség. Időben korlátozottak vagyunk, de akinek van kérdése, észrevétele az elhangzottakhoz, akkor a forgatókönyvünk alapján, tessenek, most lehet kérdezni, észrevételt tenni.

Szigeti István, Hegykő polgármestere

Köszönöm. Szigeti István vagyok, Hegykő polgármestere. Igazából nem is kérdezni szeretnék, hanem felajánlom segítségem a 25. évforduló megünneplésére, mert Hegykőn van egy kis múzeum.

Dr. Janza Frigyes

Köszönjük szépen!

Közben annyit, hogy nem nosztalgia napra jöttünk össze, hanem tudományos konferencián vagyunk. Mindenféleképpen szeretném elkerülni azokat a vádakat, hogy ha politikai, vagy ha értékválasztási kérdésekkel foglalkozunk, nem a dolgunkat tesszük.

A Magyar Rendészettudományi Társaság és annak tagozatai nem bocsátkoznak olyan vitába, hogy meg kellett-e szüntetni a Határőrséget, vagy sem. Ez megtörtént. Nekem, annak idején volt egy biológia professzorom, aki azt tanította nekünk, hogy fiaim tanuljátok meg, a biológiában olyan, hogy jó vagy rossz, az nincs, ami a biológiában van, az van. Az van. A Határőrségnek is megvolt a maga története, erről mindenkinek meglehet a saját véleménye, de ez a konferencia most nem erről szól. Azért tartom ezt fontosnak megemlíteni, mert szinte minden határrendészeti konferencián, vagy ami határrendészettel kapcsolatos összejövetel, ez a kérdés mindig felvetődik. Szeretném jelezni, hogy természetesen a határőrzés, védelem, mint funkció, az soha nem fog megszűnni. Határ mindig volt, és mindig lesz. Hogy minek a határa, az egy más kérdés, milyen kooperációk, meg milyen szövetségek hogy jönnek létre, az megint egy más kérdés, de mindenfajta sejt - ami a szöveteket alkotja, a szövetekből szervek lesznek, a szervekből meg a szervezet - csak határok által létezik. A határokon keresztül történik a táplálék felvétele, a szükségtelen leadása. Ez a funkció megváltoztathatatlan. Ha nincs a sejtnek védelme, határa, akkor nem tud szövetet alkotni sem. Tehát minden szövetségnek az alapja az, hogy karakteres határral rendelkezzen. Nem szeretnék antropologizálni, de senki ne gondolja azt, hogy a határrendészeti funkció elveszett volna. Annyira nem, hogy volt a napokban alkalmam elolvasni az Európai Unió 2014-2020 közötti időszakra megnyitott új pénzügyi alapjának tervezetét, ez a belső biztonsági alap - ezt csak BBA alapnak nevezik - többen részt vettek ennek az összeállításában, megoldásában. Ebben egy nagyon szép és a határrendészeti funkció minden részletét erősítő program állt össze. Ez a jövő.

Közben nem tudom, hogy valakinek volt-e kérdése? Nem volt. Ebben az esetben az én tisztem, hogy tudományos értelemben összefoglaljam a mai összejövetelünket.

Van ilyen üzenete, amit én magamban leszűrtem. Először is az, hogy amit már régóta tudunk, hogy ha a rendészettörténetet a fiatalabb generációknak nem adjuk át, akkor nem csak egyszerűen a mi múltunkat tagadjuk el előlük, hanem a jövő számára sem adunk építkezési anyagot. Ezért a Nemzeti Közszerológiai Egyetem szenátusa, azt hiszem éppen ma dönthetett, amiről a Fenntartó Testület már a múlt héten döntött, hogy a Rendészettudományi Karon belül, létrehozuk a Rendészetelméleti Tanszékét. Pillanatnyilag ennek az összeállításában Sallai tanár úrnak jelentős szerepe van, mint megbízott dékán helyettesnek. Tehát megtörténik az eddig a különböző szaktárgyaknál leadott történeti anyagoknak az egységes szerkezetben történő rendészetelméleti és rendészettörténeti összefoglalása, hogy önálló tantárgyként tudjon megjelenni. Professzor úr volt olyan kedves és összeállított egy olyan történeti anyagot, ami tartalmában ugyan rendkívül impozáns, de könnyen elképzelhető, hogy megértéséhez a fiatal korosztálynak történelmet is kell tanítanunk. Persze mi nem pótolhatjuk a középfokú oktatási rendszer hiányosságait, de rendészeti szempontból mégis azt a történelmet, ami ugyan társadalmi történés, de rendészeti szempontból valamiért releváns, azt oktatnunk kell a hallgatóinknak. Majd meglátjuk, hogy mi lesz belőle, mert itt erős a csapda helyzet. A történész történelmet akar oktatni, mi meg rendészettörténetet akarunk. Majd vitatkozunk. De amiért ezt szóba hozom, az a pozitív jellege ennek a lépésnek és fejlődési folyamatnak.

Ma dönteni tudtunk abban, hogy a múzeumot, meg a relikviákat a 25. évfordulóra megpróbáljuk összerendezni. Dönteni tudtunk abban, hogy valamilyen módon a graduális képzési rendszerünkben, akár a Phd. képzésnél, itt-ott, erőltetni kell, vagy legalább is ajánlani, hogy ezeket a témákat vegyék fel a hallgatók.

Tulajdonképpen egyetértésre tudtunk jutni abban, hogy tudományos szempontból az 1989. év folyamatai még mindig nem tekinthetők feltártnak, és lezártak, hiszen számos olyan irat elzárva van előttünk, amelyekből bizonyossággal tudnánk megállapítani dolgokat, ezért rendkívül fontosak azok a konferenciák, amelyek elsősorban visszaemlékezések alapján tudják pótolni az üresket, amelyeket irat, okirat még nem tud bizonyítani. De, hogy ez előbb-utóbb bekövetkezik, teljesen nyilvánvaló.

Tehát ilyen értelemben feltétlen előremutató volt ez a mai konferencia, más szempontból pedig ott, ahol egy picikét átléptük a tudományosság határait, ott senki nem vethet ránk követ, hiszen a személyes visszaemlékezések mindig számos szubjektív elemet tartalmaznak, ezeket mi rögzítjük, rögzítettük, hangfelvétel készült. Tisztelettel kérném az előadókat arra, hogy miután ezt megpróbáljuk legépelteni, vagy egy CD-re rátenni, és javításra, illetve felülvizsgálatra számukra megküldeni, hogyha ezzel egyetértenek, szíveskedjenek a szükséges javításokat megtenni. Majd a tagozatvezető urak eldöntik, hogy milyen megjelenési formát választanak.

Nos, összességében köszönetet kell mondanom a jelenlévő előadóknak, és a már távollévő előadónak is. Sikerült a legmagasabb szintről, miniszterelnöki szintről bepillantani az eseményekbe, sikerült megnézni egy akkori vezető politikai párt elnökének a szemszögéből a történéseket, sikerült a történész által összefoglalni a helyzetet, és mindenekelőtt a Határország akkori vezetői, országos vezetői illetve kerület parancsnokai is elmondták a véleményüket. Mindezt megtehették, mert elkészült egy olyan könyv, amelyért még egyszer köszönettel tartozunk Sallai professzor úrnak, amelyik ennek az idejétmúlt korszak lenyomatának az írásos megjelenítését tartalmazza.

Köszönöm még egyszer, hogy velünk voltak, azt ígérhetem, hogy ezzel nem ért véget a történet, és hogyha korábban nem is, de ebben a témában, a 25. évfordulón találkozunk.

Nagyon szépen köszönöm, és ezzel a mai konferenciát bezárom.

Tartalom

Kiadói előszó.....	5
Előszó.....	9
„A vasfüggöny története, egy idejét múlt korszak lenyomata” c. könyv kapcsán az országhatár rendjét 1989-ben érintő fontosabb események (Dr. Janza Frigyes).....	13
Egy idejét múlt korszak lenyomata (Dr. Sallai János).....	17
1989 a nagy változások éve, az ERJ lebontását, a kelet-németek kiengedését biztosító, elősegítő kormányzati döntések háttere (Dr. Németh Miklós).....	27
A rendszerváltás időszaka, az ERJ lebontását, a kelet-német állampolgárok Magyarországról való kiléptetése politikai szemmel (Dr. Bíró Zoltán).....	35
A rendszerváltás időszaka, az ERJ lebontását, a kelet-német állampolgárok Magyarországról való kiléptetése történész szemmel (Dr. Szakály Sándor).....	45
A határőrség a rendszerváltás sodrában (Nováky Balázs).....	57
A határőrség a rendszerváltás sodrában (Vidus Tibor).....	67